

Zračna snimka povijesne jezgre grada Šibenika s istočne – kopnene strane
The town of Šibenik, aerial view (from the north-east)

Danko Zelić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 17. 11. 1995.

Srednjovjekovni Šibenski statut nastaje između 13. stoljeća i sredine 16. stoljeća, u vremenu u kojem se oblikuje i urbana fizionomija današnje povijesne jezgre Šibenika.¹ Urbanističke odredbe Statuta u užem smislu obuhvaćaju propise o izgradnji i popravku zgrada, te odredbe o javnom redu i gradskoj higijeni. Statutom se također uređuju i odnosi najma, kupoprodaje i nasljeđivanja nekretnina, a za izučavanje urbanističkog ustrojstva i izgradnje grada u srednjem vijeku značajne su i pojedine odredbe iz oblasti stvarnog i nasljednog, odnosno obveznog prava.² O kronološkom redosljedu propisa u prvih šest knjiga (redigiranih 1305. godine) nažalost nije moguće govoriti, no kako poglavlja u Knjizi reformacija nose nadnevke, pojavu mnogih tema, odnosno problema s kojima se sučeljava komunalna zajednica, moguće je sagledati i u vremenu: od 1386. (donošenje prve reformacije), nastavlajući se godinom 1438. (redakcija dotadašnjih reformacija), sve do 1562. godine (posljednja reformacija Statuta).³ Stoga je među odredbama Statuta, a poglavito onima u Knjizi reformacija, sačuvana i svojevrsna kronika urbanog razvoja Šibenika tijekom spomenutog razdoblja.

U proučavanju gradskih statuta kao izvora za upoznavanje urbanog razvoja postoje, međutim, i neka ograničenja. Ona ponajprije proistječu već iz same prirode te vrste povijesnih izvora. Kodifikacija statuta ima za cilj integralno rješavanje posve konkretnih problema u životu zajednice građana. Statuti se, dakako, ne donose radi uređivanja pitanja iz prošlosti, nego onih sadašnjih i budućih; riječima samog Šibenskog statuta: (...) *leges et Statuta praesentibus et futuris, et non praeteritis prebent formam negotiis*.⁴ O postojećim, tj. zatečenim situacijama i odnosima u gradskim statutima neće, stoga, *explicite* biti puno riječi. Kao što isključivo na temelju podataka u statutima nije moguće steći cjelovit uvid u pravne sustave pojedinih komuna, to isto vrijedi i za one njihove dijelove koji se dotiču urbanističkih pitanja.⁵ Brojne su odluke gradskih vijeća i magistrata zapisivane, naime, i na raznim drugim mjestima (zapisnicima odluka vijeća, proklamacijama⁶, itd.). S druge strane, samo je komparativnim i terenskim istraživanjima, odnosno radom na bilježničkim spisima i drugim pisanim izvorima moguće ustanoviti u kojoj su mjeri odredbe Statuta živjele u stvarnosti. Njihovo opetovano donošenje ponekad svjedoči o protivnom; u tim slučajevima vrijednost im je svedena tek na indicije o stvarnom stanju, odnosno o (ponekad i neostvarenim) planovima komunalnih vlasti. Napokon, treba upozoriti i na činjenicu da mnoge urbanističke odredbe Šibenskog statuta po svojoj suštini nisu posebnost šibenskog komunalnog zakonodavstva, već su zabilježene i u ostalim gradskim statutima u Dalmaciji i na širem mediteranskom prostoru (poglavito na Apeninskom poluotoku).

Statuti Zadra, Splita i Trogira, koji također uglavnom nastaju tijekom 13. i 14. stoljeća, donose konkretne podatke za povijest razvoja tih centara u znatno manjem broju nego Šibenski statut.⁷ Razlog tome vidimo ponajprije u činjenici da je u tim gradovima urbani razvoj (pred)određen postojećim (kasno)antičkim urbanim matricama. Šibenik i Dubrovnik u vremenima nastanka svojih statuta pokazuju, naprotiv, posve izvjesnu dinamiku rasta (zasvjedočenu, među inim, i statutarnim odredbama). Dok se u Dubrovniku potkraj 13. stoljeća stupnjevito širi gradsko područje na prostor burgusa (koje prate statutom kodificirani regulacijski zahvati), u Šibeniku je riječ o dugo-

Sažetak

U tekstu se analiziraju odredbe Šibenskog statuta vezane za prostor tog srednjovjekovnog grada. Uz propise kojima su izravno regulirana pitanja izgradnje i norme ponašanja u gradu, Statut sadrži i brojne druge podatke čijom je raščlambom moguće proširiti spoznaje o povijesnoj jezgri. Kako je riječ o pravnom spisu normativnog karaktera, izbor obavijesti o kojima se raspravlja u ovom prilogu ne polazi od realiteta samog izvora već od pitanja koja se nameću prilikom povijesno-umjetničkog izučavanja srednjovjekovnog urbanog razvoja Šibenika.

trajnoj postupnoj urbanizaciji ranije u svom opsegu definirano, odnosno izgrađenog prostora (današnje povijesne jezgre).⁸ Usporedba tih dvaju izvora – imajući na umu, dakako, da je Šibenski statut znatno mlađi od Dubrovačkog – neprijeporno ukazuje i na neka posebna obilježja urbanog razvoja Šibenika u vremenu učvršćivanja komune. Početkom 14. stoljeća, kad je obavljena redakcija prvih šest knjiga Šibenskog statuta, iz tekstova je posve sigurno brisan najveći dio odredaba koje više nisu bile aktualne, a kasnije (1438. godine) i one protivne htijenjima mletačke politike. Dubrovački statut (iz 1272. godine), naprotiv, u formi u kojoj ga danas poznajemo nije prošao taj filter.

Za razliku od Splitskog statuta u kojem su urbanističke odredbe okupljene u V. knjizi ili Dubrovačkog statuta koji toj problematici sustavno posvećuje cijelu svoju V. knjigu, teme koje su u žarištu naše pozornosti u Šibenskom statutu nisu tretirane zasebno, već su odgovarajući propisi uklopljeni u njegove različite dijelove. U III. su knjizi uređeni odnosi najma nekretnina, u IV. su propisi o kupoprodaji nekretnina, u V. o njihovom nasljeđivanju, dok VI. knjiga (*criminalia*) sadrži propise o javnom redu. Najveći dio urbanističkih propisa (u pravom smislu riječ je o *extraordinaria*) nalazi se u Knjizi reformacija statuta. Uz njih često su, kao povodi za donošenje pojedinih odredaba, zabilježeni i važni događaji iz povijesti grada (razaranja, požari).

Izgradnja u gradu i održavanje zgrada

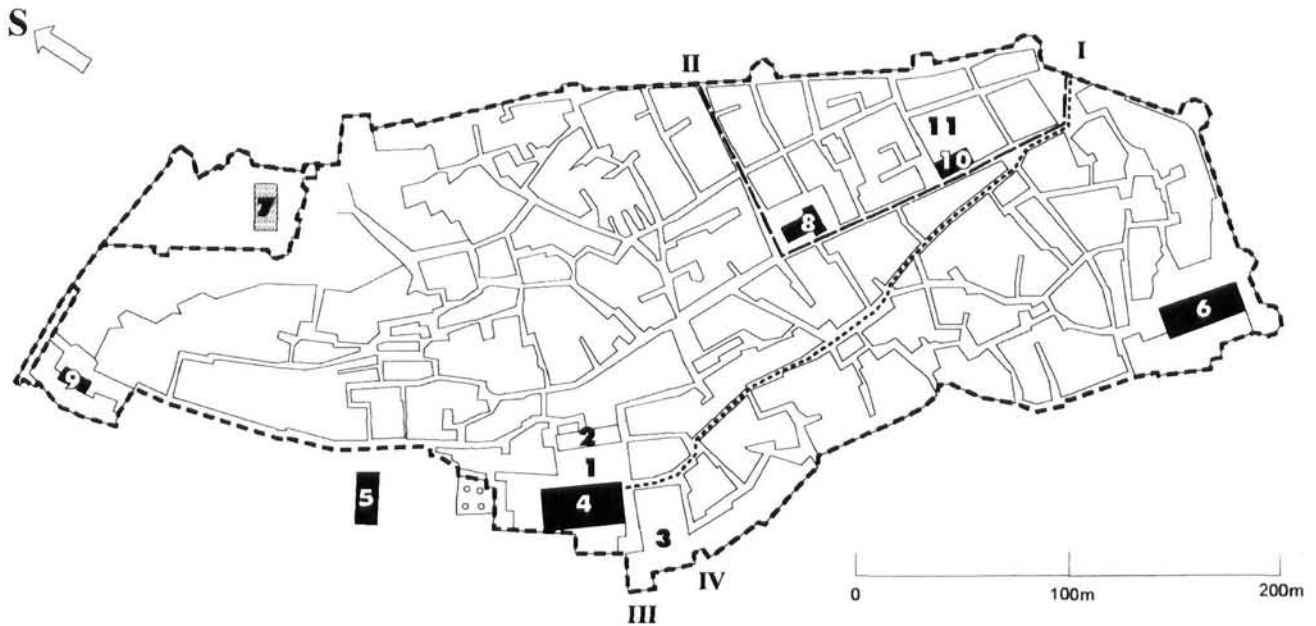
Motivi za donošenje odluka o izgradnji i popravcima kuća u gradu, redovito eksplicirani u odgovarajućim poglavljima Šibenskog statuta, gotovo su uvijek višestruki. Najveći dio odredaba te vrste rezultat je nastojanja da se umanjí mogućnost izbijanja, odnosno širenja požara u gradu, ali jednako tako i težnje da se spriječe prijepori koji su među građanima izbijali zbog povreda vlasničkih prava. Uz te dvije teme, ugrađene u temelje gotovo svih građevinskih propisa, tijekom vremena sve se jasnije iskazuje težnja za poljepšavanjem grada.

Među malobrojnim građevinskim propisima u VI. knjizi Statuta još ne nalazimo odredaba koje bi ukazivale na sustavnije promišljanje urbanističke budućnosti grada. Kako je razložno vjerovati da su to ujedno i najstariji statutarni propisi te vrste, ne začuđuje da se urbanistička regulativa u svojoj najranijoj fazi uglavnom bavi zaštitom vlasničkih interesa. Dojavljivanje o građevinama koje zbog svoje trošnosti mogu prouzročiti štetu susjedima i tako izazvati nepotrebne razdore normirano je kao pravo svakoga građanina.⁹ Ako bi knez i kurija procijenili da doista prijeti opasnost od rušenja neke zgrade, vlasnik ju je morao popraviti ili srušiti u roku osam dana. Iako razmjeri starenja građevinskog fonda u Šibeniku, koje je nedvojbeno uzrokovalo donošenje ovog propisa, nisu dovoljno poznati, tu pojavu treba bar dijelom tumačiti prirodnom posjedovnih odnosa.¹⁰ Svaku pojedinačnu građevinsku inicijativu zasigurno je otežavao skupni karakter vlasništva nad nekretninama podijeljenih bilo na stvarne, bilo na idealne dijelove između većeg broja nasljednika, odnosno suvlasnika. Da je srž problema bila u financiranju popravaka, pokazuje reformacija iz 1385. godine kojom se nalaže da u situaciji kad se pod istim krovom nalaze posjedi (*canipa, statione* ili *locus vacuus*) više

vlasnika, svi oni kao suvlasnici imaju ravnopravno snositi troškove natkrivanja (zajedničkog krova) i zajednički nadoknaditi eventualne štete.¹¹

U razdoblju razvoja Komune i jačanja njezinih upravnih tijela, izgradnja u gradu – kako pokazuje slijed donošenja statutarnih propisa – postaje sve više i više temom javnog interesa. U najranijim odredbama u kojima se jasnije očituje htijenje gradskih vlasti da preuzmu odlučivanje u sferi izgradnje, Općina nastoji zaštititi zemljišta u svom (javnom) vlasništvu i javne putove (ulice). Kazne za njihovo zauzimanje, tj. uzurpaciju, *tam in Civitate Sibenici, quam extra*, bile su dvostruko veće od onih predviđenih za nepovlasno zauzimanje privatnih posjeda.¹² K tome, Statutom je predviđena mogućnost da se na temelju zastare prizna pravo na tuđi posjed tek ako je riječ o nečijoj privatnoj imovini, dok za općinsko vlasništvo to nije bilo moguće ni pod kojim uvjetima.¹³ Slijedeći je korak u suzbijanju privatne izgradnje na zajedničkim prostorima, zabrana gradnje vanjskih stubišta ili bilo kakvih drugih konstrukcija na glavnim gradskim ulicama iz 1385. godine (*Quod de caetero nulla persona (...) audeat nec presumat facere, aut fieri facere ballatorium, nec scallas, nec aliquod aliud aedificium super viam Communem Sibenici*). Godine 1447. zabranjeno je bilo kakvo rušenje i izgradnja kako na glavnim, tako i na sporednim ulicama *sine scitu Regiminis*.¹⁴ O svakom predviđenom zahvatu trebalo je prethodno izvijestiti kneza i kuriju na koje ovim propisom Veliko vijeće *de facto* prenosi pravo odlučivanja o izgradnji u gradu. U obrazloženju odluke navedeno je da se time žele izbjeći prijepori među susjedima zbog mogućih šteta (... *propter huius modi fabricas inadvertenter factas oriantur discordie inter vicinos...*).

Već 1322. godine, u ispravi sročenoj prigodom prvog dolaska grada pod mletačko vrhovništvo, utvrđuje se da ovlasti gradskog kneza obuhvaćaju izricanje presuda za najteže zločine, među kojima je i podmetanje požara (*incendiis fraudolentis*).¹⁵ U Statutu je, dakako, za onoga koji bi, potaknut davolskom zamišlju, podmetnuo požar u gradu predviđeno spaljivanje na lomači.¹⁶ Kazna, kako pokazuje zaključni dio teksta istog poglavlja, nije odmjerena razmjerno samom činu, već njegovim mogućim posljedicama. Podmetanje požara izvan grada, tj. na prostoru distrikta kažnjavalo se, naime, tek novčanom kaznom i (kao i u prvom slučaju) nadoknadom štete. Sudeći prema propisima Statuta, strategija borbe protiv požara u srednjovjekovnom Šibeniku – utemeljena na empirijskim spoznajama, odnosno na gotovo svakodnevnim iskustvima – nije se ni drugim svojim obilježjima bitnije razlikovala od pristupa tom problemu drugdje.¹⁷ Opasnost od izbijanja požara nastojalo se ponajprije umanjiti ograničenjima upotrebe drva pri gradnji, odnosno (nužnim) popravcima kuća na prostorima opustošenim požarom. U odredbama ove vrste u Statutu su ponegdje zabilježeni i podaci o konkretnim požarima, ali i tvrdnje značajne za proučavanja karaktera izgradnje u gradu. *Combustio civitatis* na primjer, o kojem je riječ u reformaciji 30 (iz 1385. god.), jamačno je veliki požar 1381. godine.¹⁸ Šibenik je, kako je zapisano 1420. godine, smješten tako da mnogi građani često pretrpe iznenadnu štetu od požara. Razlozi su tome česti vjetrovi, ali i brojnost drvenih kuća koje su podložnije opasnosti od požara.¹⁹ U vremenima nastajanja Statuta najveći broj šibenskih kuća bio je doista dijelom ili u cijelosti građen od drva; do znatnijeg uzmaka drvenih gradnji dolazi, po svemu sudeći, tek tijekom 18. i 19. stoljeća.

1 Plathea Communis	I Portas Magnas terrae firmae Sibenici
2 Logia Communis	II Portas a lacte
3 palatium Communis / Carceres	III Molum sub Palatio
Ecclesia:	IV Bicharia
4 cathedralis Sancti Iacobi	strata qua tendit a plathea Communis usque ad portas magnas terrae firmae Sibenici
5 Sancti Dominici	----- [strata qua tendit] a dictis portis [magnas terrae firmae Sibenici] sursum versus Sanctam Trinitatem usque ad portas a lacte
6 Fratrum Minorum, Sancti Francisci	----- murus civitatis
7 Sancti Michaelis	
8 Sanctae Trinitatis	
9 Sanctae Catherinae	
10 Sancti Salvatoris	
11 Hospitalis Sanctae Mariae	

Javne zgrade, crkve, gradski prostori i vrata srednjovjekovnog Šibenika spomenute u odredbama Statuta
Public buildings, churches, open spaces and gates of medieval Šibenik mentioned in the "Vdumen statutorum"

Prevenaciji požara se, kako je moguće zamijetiti, tijekom prve polovice 15. stoljeća pristupa sve racionalnije. Nipošto, naime, nije slučajno da donošenju protupožarnih odredbi redovito prethode veći požari. Godine 1408. određena su pravila za gradnju u dijelu grada poharanom velikim požarom (*combustio ignis ad trinitatem*) iste godine.²⁰ Vijeće je odredilo da ondje nove zgrade, ako su građene od drva, ne smiju biti više od sedam lakata, tj. oko 4,2 m (*volentes facere domum, vel domos... debeant facere domum quamlibet de vna tabula in altum de septem brachiis, et non pluribus*).²¹ Onima pak, koji žele zidati prizemne dijelove svojih kuća (*de muro usque ad primum solarium*), Općina odobrava tri modija vapna za svaki koračaj duljine zida. Na prijedlog kneza i njegove kurije, 1446. godine Veliko vijeće određuje da ubuduće nitko na Gradskom trgu (*supra platheam Communis*) i glavnim ulicama ne smije graditi drvenom gradom, bilo da je riječ o postojećim ili novim zgradama.²² U obrazloženju (kojim započinje tekst poglavlja) navodi se da je – s pomoću Božjom – grad Šibenik

u novije vrijeme ukrašen mnogim zidanim građevinama, a mnoge su kuće *iznova izgrađene* od kamena.²³ To služi na čast građanima i Gradu, a umanjuje i opasnost od požara (... *que res cedit ad honorem civium et Civitatis et ad defensionem ignis*). Propis se, međutim, odnosio samo na pročelja koja gledaju na glavne ulice, odnosno na trg (*in facie respiciente super dictas stratas [principales] et supra platheam Communis*). Među protupožarne mjere treba ubrojiti i odredbu o kažnjavanju nesolidarnog ponašanja u slučaju neposredne opasnosti od požara, zapisanu 1420. godine. Tada je odlučeno da susjede [na razdaljini od dvadeset koračaja i više (!) od goruće kuće] koji bi tada, umjesto da se priključe gašenju, iznosili stvari iz kuće – treba kazniti novčano i oduzimanjem svih iznijetih stvari.²⁴

Protupožarni su propisi sumirani 1459. godine u reformaciji 283 (*Prouisiones facte in domibus fabricitandis in Ciuitate Sibenici ne incendia eveniant*) donesenoj nakon razornog požara koji je grad zadesio na dan Sv. Bartolomeja, 24. kolo-

Prikaz kuća u Šibeniku iz 1608. godine, autor Paolo de Capi, Katastik hospitalia Sv. Marije i Sv. Lazara u Šibeniku (Povijesni arhiv u Zadru)

Houses in Šibenik, a drawing by Paolo de Capi from the "Catastico" of SS. Mary and Lazarus hospice in Šibenik. 1608, (Zadar, Historical Archives)

voza 1458. godine.²⁵ Većina od devet odredaba sadrži ograničenja uporabe drvenog materijala pri gradnji ili popravku kuća. Treba naglasiti da se upute odnose isključivo na gradnju novih, odnosno na nužne zahvate na postojećim objektima u dijelovima grada pogođenim požarom. Visina drvene kuće nije smjela premašiti 10 lakata, što je trebalo vrijediti također za kuće koje uz jedan ili više kamenih imaju i drvene vanjske zidove, kao i za one čije su drvene vanjske stijene nadograđene na kamene zidove. O očekivanim problemima u provedbi tog propisa govore novčane kazne koje su ovaj put predviđene ne samo za naručitelje već i za izvođače radova iznad dopuštene visine. Izričito se navode i dodatne kazne koje treba primijeniti ako bi naručitelj unaprijed ponudio majstoru da sam plati njegovu globu.

Na svim se ulicama (ponovno) zabranjuje gradnja drvenih stubišta;²⁶ ovaj put nije riječ o sprečavanju uzurpacije prostora, već o nastojanju da se barem ondje gdje je to bilo moguće, tj. u dijelu grada opustošenom požarom, ubuduće – kako na javnom, tako i na privatnom zemljištu – uklone otvorene konstrukcije stubišta koje su, kao najizloženiji dijelovi kuća, zasigurno najviše pogodovala brzom širenju vatre.

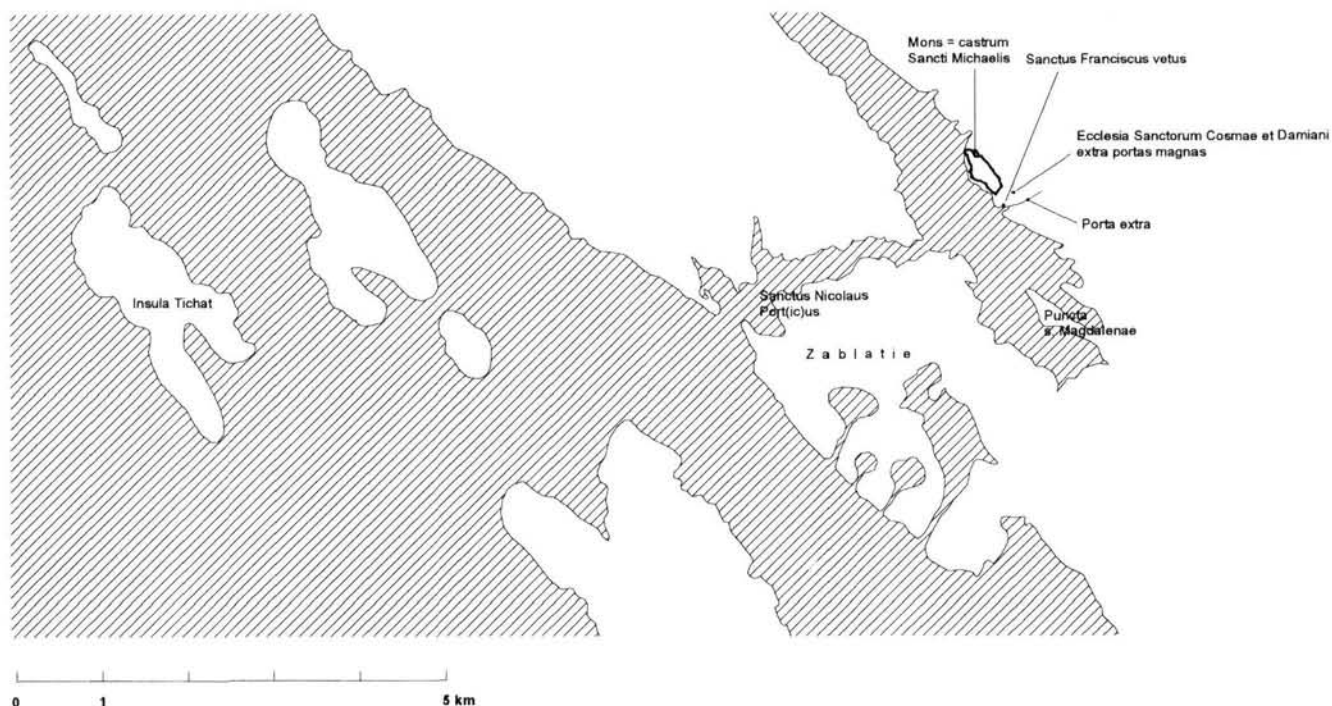
Drvene pak kuće koje su izbjegle požaru (a koje visinom nadmašuju 10 lakata) nije bilo dopušteno popravljati. Ako bi na takvoj kući popravak bio nužan, moguće ju je obnoviti samo do ranije spomenute visine. Nadalje, nije dopušteno graditi drveni krov koji počiva na bočnim zidovima ako je streha, odnosno istak krova veći od pola stope kako na glavnim, tako i na sporednim ulicama. Također, bez obzira jesu li posrijedi kamene ili drvene kuće, zabranjeno je načiniti krov oslonjen na drvene grede koje strše izvan zidova, već samo s kamenim vijencima ili kupama koje ne prelaze širinu pola stope.

U slijedećoj točki zaključuje se da kovačnice, budući da su opasne, treba izmjestiti – kako se bude svidjelo gospodinu knezu i njegovoj kuriji – ondje gdje je opasnost od njih manja, bilo unutar grada ili izvan njega. Završne odredbe tog opsežnog poglavlja obuhvaćaju mjere djelotvornijeg nadzora nad gradnjom novih kuća. Propisano je da se ni jedna građevina, bez obzira na veličinu *in Civitate Šibenici, in locis combustis, vel non combustis*, ne smije podići bez odobrenja za to određenih dužnosnika. Tih posebno izabranih pet plemića (*quinque Nobiles ad hoc deputandi*) mogu ubuduće, uz privolu kneza, određivati smjerove ulica u gradu Šibeniku, odnosno dati ih proširiti ondje gdje se to bude učinilo potrebnim.²⁷ Budući da su na pojedinim mjestima u gradu klupe ispred dućana otežavale promet, određeno je da ni jedna tezga ispred dućana (*travacha apothecarum*) ne smije širinom prelaziti dva šibenska lakta i da ih nitko ne smije postavljati bez odobrenja spomenute petorice. Ako bi zbog nesmetanog odvijanja prometa takva tezga morala biti uža, njezine dimenzije treba odrediti sam knez, odnosno posebno izabrani službenici.

Nastojanje komunalnih vlasti da se poticajnim mjerama što veći broj drvenih zgrada u gradu zamijeni zidanima nalazi svoj odjek i u propisima koji govore o građevinskim materijalima. Godine 1381. zabranjen je izvoz vapna bez posebne dozvole, a 1383. sječa drva (bilo za ogrjev, bilo za gradnju kuća) radi izvoza izvan prostora distrikta.²⁸ Međutim, 1390. godine svim građanima i distriktualcima dopušteno je podizanje vapnenica na prostorima distrikta (osim na otoku Tijatu) bez plaćanja pristojbe Općini.²⁹ Da je vapno bilo jedan od važnijih proizvoda distrikta, svjedoče, osim podataka u ispravama, i kasniji kartografski prikazi.³⁰ Zabrana gradnje vapnenica na Tijatu, kao i nekoliko poglavlja srodnog sadržaja s kraja 14. stoljeća, pokazuju da je Veliko vijeće skrbrilo o čuvanju biljnog pokrova ne samo ondje već i u drugim najugroženijim zonama distrikta (Rt Mandalina, Zablacé).³¹

Akcije komunalnih vlasti

Pojedine izvršne urbanističke naredbe gradskih vlasti u Šibeniku također su, unatoč činjenici da su posrijedi jednokratne akcije, osnažene bilježenjem u gradskom statutu.³² Godine 1385. Općina se obvezuje nadoknaditi polovicu troškova svima koji sagrađe bunare.³³ Nedostatak pitke vode bio je u Šibeniku poslovičan, pa su se tako čak i pretpostavke o antičkom podrijetlu grada temeljile na etimološkom domišljanju da je latinsko ime Sicum, kako Šibenik po neidentificiranom lokalitetu na tom dijelu obale zabilježenom u Plinija nazivlju humanisti, motivirano *suhoćom mjesta*. Na obalnom pojasu

Središnji dio šibenskog kotara s lokalitetima spomenutim u tekstu
The central part of Šibenik medieval district with sites mentioned in the text

srednjovjekovnog Šibenika postojalo je, doduše, nekoliko izvora koji s vremenom postaju neupotrebljivi.³⁴ Problem vođopskrbe nastojalo se, stoga, potkraj 14. stoljeća donekle olakšati stimulativnim mjerama, tj. poticanjem privatne inicijative, nalik ranije spomenutoj potpori za gradnju zidanih kuća. Kao što je poznato, ni gradnja Velike čatrnje polovicom 15. stoljeća neće konačno riješiti problem nestašice vode u gradu i predgradu u kojem je zbog turske opasnosti naglo porastao broj stanovnika.³⁵

Određba *Quod nullus facit habitationem super loco Communis* iz 1391. godine (63. glava Knjige reformacija) nije – kao što se na prvi pogled čini – još jedan u nizu propisa koji priječe uzurpaciju općinskih zemljišta i javnih putova. Istini za volju, njezin završni dio (*Item is aliqua domus est facta super viam Communis, quod debeat amoueri et destrui*) potvrđuje da se ranija zabrana gradnje na ulicama nije uvijek poštovala.³⁶ Pozornost, međutim, treba obratiti na pojašnjenje: Zabranjuje se izgradnja kuća ili drugih nastambi *super locis Communis Sibenici extimatis et solutis per Commune Sibenici*. Riječ je, dakle, o dijelovima gradskog zemljišta koje je šibenska općina dala procijeniti i otkupila od prijašnjih vlasnika. Procijenjena zemljišta za koja otkupnina nije isplaćena izuzeta su (*Verumtamen, quod hoc non intelligatur super locis extimatis non solutis*). Kako procjena vrijednosti i otkup nekretnina i privatnih zemljišta redovito prethode planiranim komunalnim urbanističkim zahvatima, ova reformacija sadrži podatak o jednom (započetom) projektu te vrste koji je naknula provesti šibenska općina. O njezinu ishodu i dijelovima gradskog prostora na kojima su se nalazila spomenuta zemljišta

danas je teško reći nešto određenije; u pogledu vremena u kojem se to zbilo, moguće je pretpostaviti da je posrijedi pretposljednje desetljeće 14. stoljeća. U zapisniku jednog sudskog procesa iz 1443. godine sačuvani su, naime, iskazi svjedoka o sličnoj akciji komunalnih vlasti poduzetoj godine 1384. u vremenu unutarnje konsolidacije grada nakon mletačkog razaranja 1378. i požara 1381. godine.³⁷ Gradsko je vijeće tada dalo procijeniti i otkupiti posjede i kuće privatnika ispred Dominikanskog samostana kako bi se uklanjanjem postojećih zgrada i gradnjom novog poteza bedema na tom dijelu obale učvrstio obrambeni prsten grada. Odlukom Vijeća stanovništvo s tog prostora preseljeno je unutar zidina.³⁸

Početak 15. stoljeća u Velikom je vijeću odlučeno da se grobnice koje su se nalazile uokolo crkve Sv. Kuzme i Damjana (*extra portas magnas*, tj. na mjestu današnje varoške župne crkve Sv. Marije) imaju ukloniti s tog mjesta. Kako je prošlo mnogo vremena, a da ništa nije učinjeno, 1416. godine odluka je zapisana u Knjigu reformacija Statuta.³⁹ Naređeno je da se svi grobovi, budući da silno zakužuju grad (*inficiunt vehementer Civitatem*) moraju zatrpati, a tjelesa prenijeti u postojeće grobnice kod stare samostanske crkve Sv. Frane (srušene, odnosno napuštene 1319. godine) koja se nalazila na mjestu zvanom Psare, malo dalje od gradskih zidina. O rezultatima te akcije, nažalost, nema pouzdanih podataka, no čini se da je pod prisilom okolnosti, možda s kraćim prekidima, tradicija ukopavanja na tzv. varoškom Šamatoriju, tj. groblju uz crkvu Sv. Kuzme i Damjana (odnosno kasnije izgrađenu crkvu Gospe van Grada) nastavljena sve do 1828. godine.

Nekretnine

Poslovi procjenjivanja vrijednosti nekretnina (kuća, građevinskih čestica, itd.) u Šibeniku bili su povjereni općinskim procjeniteljima (*extimatores*). Postupak izbora tih uglednih komunalnih službenika bio je provodan na isti način kao izbor sudaca, a djelokrug njihovog rada obuhvaćao je isključivo procjene vrijednosti nekretnina (i pokretnina) u gradu.⁴⁰ Broj procjenitelja (trojica starijih od 25 godina), zadaci, kao i naknade koje smiju primiti za svoj rad propisani su u I. knjizi Statuta.⁴¹ Procjenitelji su poglavito zaduženi za procjene dobara dužnika kad je bilo odlučeno da se ona predaju vjerovniku ili prodaju na dražbi, a morali su obavljati i sve druge procjene koje bi im naložili knez i kurija.⁴² Također, kada je suprug naumio graditi kuću na zemljištu koje je žena donijela u miraz, bio je dužan za procijenjenu vrijednost tog zemljišta uvećati iznos miraza.⁴³ Imenovanje procjenitelja u Šibeniku koje nije, kako se čini, u svojim počecima bilo redovito, ustaljuje se tijekom vremena. Procjenitelji su imenovani prema potrebi, a ponekad su njihovi zadaci povjeravani sucima Velike kurije.⁴⁴ Općina im, na primjer, nalaže procjenjivanje vrijednosti zemljišta i kuća koje je prethodilo već spomenutom planiranom zahvatu u blizini Dominikanskog samostana 1384. godine.⁴⁵

Posebom odredbom godine 1404. odlučeno je da se imenuju tri plemića na rok tri mjeseca *qui ... debere et posse extimare ... quamlibet particulam loci seu muralie, seu domunculae apud alium confinantis in Civitate Sibenici*, tj. za procjenu dijela zemljišta, zida ili nastambe koji graniče s nekim drugim.⁴⁶ Iako je stilizacija teksta ponešto nejasna, usporedbom sa srodnim (premda složenijim) odredbama u drugim dalmatinskim statutima moguće je zaključiti da je zadatak spomenutih triju plemića bio arbitraža, odnosno određivanje visine naknade koju je trebalo isplatiti vlasniku susjedne čestice za izgradnju na obodu, odnosno prislanjanje uz njegov zid.⁴⁷

Pri svakoj prodaji nekretnina (*rerum stabiliū*) Šibenskim statutom se, kao što je i drugdje uobičajeno, nalaže obvezatno sastavljanje javne isprave, a propisana su, dakako, i neka ograničenja.⁴⁸ Ako bi nekretnine bile vlasništvo zajednice braće (*confraternitas*), uvjet je za prodaju da su podijeljene na stvarne dijelove.⁴⁹ U prijepornim slučajevima prilikom diobe knez i njegova kurija bili su ovlašteni imenovati djelitelje (*partitores*).⁵⁰ Pravo prvokupa nekretnina dano je po Šibenskom statutu nasljednicima prodavaoca do četvrtog stupnja srodstva, odnosno njegovim srodnicima do trećeg stupnja. Godine 1438. propisano je i pravo prvokupa nekretnina u korist susjeda, i to slijedećim redom: prvi je susjed koji posjeduje neko vlasništvo pod istim krovom (*qui habet sub tecto aliquod ius*), drugi koji ima zajednički zid (*qui habet murum communem inter se*), i treći je naposljetku onaj čiju kuću od prodavane dijeli odvodni kanal (*qui habet murum a calle de grondali*).⁵¹

Prodaja, oporučivanje i općenito bilo kakvo otuđivanje nekretnina u šibenskom distriktu u korist stranaca (među koje se ubrajaju i distriktualci!) bilo je zabranjeno.⁵² Stranci su mogli dobiti tek novčanu protuvrijednost nekretnina. To ih načelo, budući da nisu podložni jurisdikciji komune, u određenom smislu izjednačuje sa crkvom, budući da je – doduše kasnije – sličnim ograničenjima zabranjeno i širenje crkvenih posjeda u gradu.⁵³ Zabrana kupnje ili stjecanja nekretnina u dis-

»Tuto el contado di Zara et Sebenico«, M. Pagano, Venecija, oko 1530. god., detalj karte s prikazom grada Šibenika koji uključuje i vanjski obrambeni pojas s vratima Porta extra.

»Tuto el contado di Zara et Sebenico«, M. Pagano, Venice, around 1530 (a detail). The representation of Šibenik includes also the outer fortification with the gate named "Porta extra"

triktu nije se, dakako, odnosila na strance stalno nastanjene u Šibeniku. Godine 1385. taj je propis donekle modificiran.⁵⁴ Tada je propisano da stranac (jednako kao i stanovnik distrikta) ne smije u distriktu kupiti nikakvu nekretninu ako prethodno ne kupi ili sagradi kuću u gradu (*nisi prius emerit in Ciuitate Sibenici domum unam, aut domum fecerit unam in Sebenico*). Preinaka starijeg propisa pokazuje da šibensko zakonodavstvo u pogledu tretmana stranaca (tek) potkraj 14. stoljeća prihvaća opće prošireno srednjovjekovno shvaćanje prema kojem je posjedovanje kuće u gradu temeljni preduvjet stjecanja građanskog statusa.⁵⁵ Stvaranje pravnih pretpostavki za doseljavanje stranaca jamačno je rezultat potrebe za svježim (novčanim) kapitalom koja se javlja zbog promijenjenih demografskih, ali ponajprije gospodarskih okolnosti (razvoja trgovine).⁵⁶

Crkveni posjedi u gradu

Najstariji propisi Šibenskog statuta o dobrima crkvenih ustanova dotiču se brige o njihovom očuvanju (zabranama otuđivanja) i gospodarenju (imenovanjima crkvenih prokuratora).⁵⁷ Početkom 15. stoljeća, Općina će, kad je riječ o nekretninama crkvi i samostana *tam in Sibenico, quam in eius districtu*, nastojati fiksirati postojeće stanje namećući mjera protiv širenja crkvenih posjeda posebna ograničenja.⁵⁸ Odnosi komune prema crkvenoj imovini na sličan su način riješeni i u ostalim dalmatinskim statutima.⁵⁹

Javni red

Propisi Šibenskog statuta o javnom redu velikim se dijelom mogu ubrojiti među opća mjesta srednjovjekovnog urbanog zakonodavstva. Kazne za prekršaje komunalne discipline, odnosno neprihvatljive oblike ponašanja unutar grada oslikavaju, međutim, i neke manje poznate aspekte gradskog života, odnosno navade dijela gradskog stanovništva. U Šibenskom statutu predviđene su kazne za prekršaje o kojima nema riječi u statutima Zadra, Trogira, Splita i Dubrovnika. To je – kako se čini – odraz općenitih razlika u razinama urbanog života. Odredbu kojom se određuje kazna za bacanje kamenja na nečiju kuću ili u nju ne bilježimo, na primjer, u drugim dalmatinskim statutima.⁶⁰ Prolijevanje vode (odnosno, bolje rečeno, tekućine) iz kuće na drugu osobu bilo je, naprotiv, češća pojava.⁶¹ Održavanje javnog reda i čistoće u Šibeniku je bilo otežano već i zbog prostranosti gradske površine. Razina čistoće u pojedinim dijelovima grada je zasigurno značajno varirala, jednako kao struktura stanovništva ili gustoća, odnosno kvaliteta stambene izgradnje. U VI. knjizi Statuta je za one koji se pomokre ili obave veliku nuždu kraj crkve određena novčana kazna koja se ima primijeniti tek ako je to *sramotno djelo* učinjeno u granicama jednog koračaja od crkvenog zida.⁶² Usporedbe radi, u Trogirskom statutu takva su djela zabranjena na cijelom prostoru grada, dok u drugim statutima ne nalazimo srodnih odredaba.⁶³ Prosječna je razina urbane discipline u srednjovjekovnom Šibeniku bila – po svemu sudeći – znatno niža no u ostalim dalmatinskim središtima.

U skupinu propisa o javnom redu treba uvrstiti i nekoliko posebnih odredaba kojima se štiti privatnost kuće: provale, odnosno nasilni ulasci noću u nečiju kuću u gradu radi pljačke (*causa furti*) ili batiranja (*causa verberandi*) bili su kažnjavani prilično oštrim tjelesnim kaznama – šibanjem, označavanjem usijanim željezom i gubitkom desnog oka.⁶⁴

Komunalna higijena

Problemima javne higijene u Šibenskom se statutu ne pristupa onoliko sustavno kao u odgovarajućim odredbama Zadarskog, Trogirskog ili Splitskog statuta.⁶⁵ Ponajprije, treba reći da djelokrug nadležnosti ni jednog od gradskih službenika koje spominje Statut nije obuhvaćao brigu za čistoću ulica, što je u Trogiru – prema Statutu – bila jedna od glavnih zadaća gradskog kneza, dok su u Splitu birani posebni nadstojnici (*suprstantes viarum*). U Šibeniku je, međutim, bacanje smeća na ulice, uzrok zagađenju zraka i izvor zaraza, izričito zabranjeno tek reformacijom iz 1434. godine.⁶⁶ U tekstu se navodi da to vrijedi u samom gradu (*per Civitatem Sibenici*), ali i u predgrađu (*et burgum*) kako za glavne, tako i za sporedne ulice (*in viis publicis, vel convicinalibus*). Predviđenu novčanu kaznu knez je mogao prema vlastitoj prosudbi umanjiti, a odredbu je trebalo u gradu ponovno oglašavati iz mjeseca u mjesec. Na kraju je svima onima koji ispred svojih kuća imaju smeće naloženo da ga u roku tri dana prikupe i bace u more izvan grada. Čini se da je i inače, zahvaljujući konfiguraciji terena, najveći dio nečistoće s ulica otjecao zajedno s oborinskim vodama kanalima u more. Sačuvani zapisi o sporovima izazvanim naplavlivanjem otpada ispred pojedinih kuća svjedoče da su pritom neki građani prolazili lošije od ostalih.⁶⁷

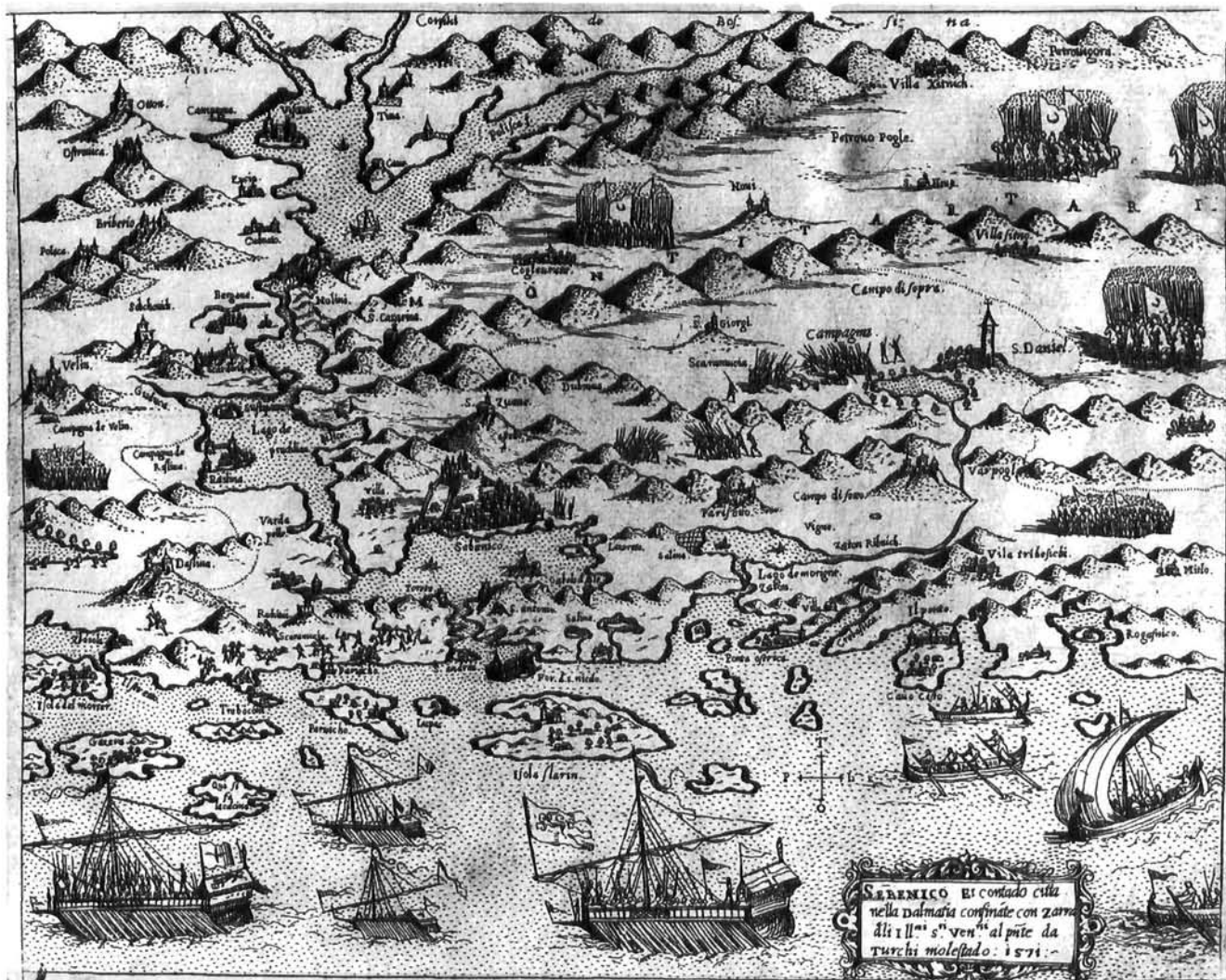
Na javnu higijenu odnosi se još nekoliko odredaba. U 83. glavi VI. knjige držanje lađa na suhom *intra civitatem Sibenici* (što se bez sumnje odnosi na obalni pojas ispred zidina) ograničeno je na razdoblje od najviše devet mjeseci. Držanje svinja unutar grada u Šibeniku je izričito zabranjeno tek 1382. godine. Odredbe te vrste, koje označavaju prekid s uobičajenim ponašanjem u gradu ranog srednjeg vijeka, zatičemo uglavnom u svim komunalnim statutima.⁶⁸

Javne građevine i gradski prostori u Statutu

U Statutu se od javnih građevina najčešće spominju Gradska lođa i Komunalna palača. Gradska lođa, zapravo natkriveni dio Komunalnog trga (oblikom po svojoj prilici srodna onoj u Trogiru), nalazila se na njegovoj istočnoj strani (nasuprot Katedrali). U lođi i na trgu odvijao se velik dio javnog života grada: tu su održavana suđenja, vođene parnice, ugovarani poslovi, održavane dražbe, oglašavane kupoprodaje i darovanja, čitani proglesi, itd.⁶⁹ Gradska lođa služila je i kao pritvor za plemiće koji ne bi platili dug. Statutom je propisano da pritvorenici ne smiju izlaziti iz lođe, već ondje *boraviti, ostati, spavati i jesti*, a izaći im je dopušteno tek da obave nuždu. Boravak dužnika u lođi mogao je isprva trajati do tri mjeseca (!), a kasnije se to vrijeme skraćuje na osam dana.⁷⁰ U lođi je stoga tijekom noći dežurao i jedan od dvojice Kapetana noći, dok je drugome mjesto bilo *in monte* tj. u kaštelu Sv. Mihovila.⁷¹ Polovicom 16. stoljeća, gradnjom nove renesansne građevine (*Gradska vijećnica*, izgrađena 1536-1542. g.), aktivnosti vezane za Gradski trg i lođu dobivaju reprezentativniji arhitektonski okvir. Ondje bivaju smješteni i neki od sadržaja (kancelarije) koji su se dotad nalazili u sklopu Komunalne palače. Iz reformacija donesenih polovicom 16. stoljeća očito je da su kupnje i darovanja nekretnina morale, osim na nedjeljnim misama u Katedrali i kod Male braće, biti oglašavane i s balkona nove lođe (*sopra il poziol della logia de Commun*).⁷² Među mjesta na kojima je to bilo uobičajeno (*loca consueta*) treba, prema navodima u ispravama, ubrojiti i trgovu pred gradskim crkvama (*ecclesiasticas platheas*).⁷³

Komunalna palača naziva se u Statutu *palatium* ili *palatium Communis*, budući da se u gornjoj dvorani te zgrade (*sala superior*) sastajalo šibensko Veliko vijeće.⁷⁴ Redovite sjednice Vijeća sazivane su ondje i nakon izgradnje nove lođe, što potvrđuje da ona izvorno nije imala funkciju vijećnice.⁷⁵ Da se naziv *palatium Communis* od početka odnosi na šibensku Kneževu palaču, nije prijeporno.⁷⁶ U Palači su prisezali viši općinski službenici, a glasnici i sudbeni izvršitelji morali su se ondje javiti svakog radnog dana.⁷⁷ Izgleda da se već u 14. stoljeću u sklopu Palače nalazio i zatvor koji po svemu sudeći nije bio previše siguran. Statutom je, naime, predviđena kazna za onoga koji bi izvana (*a parte extrinseca ... aliquo modo vel ingenio*) uspio provaliti u zatvor.⁷⁸

Kao glavne gradske ulice (*stratas magnas Sibenici*) u Statutu su 1446. godine navedene ona koja od gradskog trga vodi prema Velikim vratima (*a plathea Communis usque ad portas magnas terrae firmae Sibenici*) i ulica iznad, od Velikih vrata prema Sv. Trojstvu sve do Mliječnih vrata (*a dictis portis sursum versus Sanctam Trinitatem usque ad portas a lacte*).⁷⁹ Od crkvenih se zdanja u Statutu poimence spominju samo naju-

Sebenico et contado ... (prema M. Koluniću-Roti), izd. G. F. Camocio, 1571. god., detalj s prikazom grada i dijela arhipelaga na kojem je jedan od otoka označen legendom *Qui si fa la calcina*. (foto: Krešimir Tadić)

Sebenico et contado ... (after M. Kolunić-Rota), ed G. F. Camocio, 1571, a detail of the map with the representation of the town and a part of its archipelago; one of the islands bears an inscription "Qui si fa la calcina" (photo Krešimir Tadić)

glednija: stolna crkva Sv. Jakova, Sv. Mihovil, Sv. Spasitelj, samostanske crkve Sv. Frane, Sv. Dominika i Sv. Katarine, a zabilježen je i hospicij Sv. Marije.⁸⁰ Izvan gradskih zidina, u blizini grada nalazila su se i dva groblja, uz crkvu Sv. Kuzme i Damjana (na mjestu kasnije podignute Gospe van Grada) i uz porušenu stariju samostansku crkvu Sv. Frane (*Sanctus Franciscus vetus*), gdje je kasnije izgrađena kapela Sv. Andrije.⁸¹

Za trgovinu pojedinim robama u gradu Statutom su točno propisana određena mjesta. Najveći dio (unutarnje) trgovine odvijao se na Gradskom trgu.⁸² Tako je bilo i sa žitom koje je, kako govori reformacija 86 (iz 1397. godine), stizalo iz zaleda velikim trgovačkim karavanama (*magna turma*).⁸³ Vinom se trgovalo na obali, a uvoz stranog vina u Šibenik bio je zabranjen.⁸⁴ Meso se prodavalo u općinskoj mesnici (*bicharia*), a ribu je bilo dopušteno prodavati *in molo sub Palatio*, tj. na obali ispod (današnje Kneževe) Palače ili u mesnici.⁸⁵ Re-

formacijom 58, donesenom 1390. godine, zabranjeno je radi izvoza (*ultra mare*) trgovati sitnom stokom kod Velikih vratiju, počevši od Vanjskih vratiju (*incipiendo a porta extra, usque ad portam magnam*).⁸⁶ Stokom se, prema tome, trgovalo u predgradu, tj. na prostoru današnje Poljane, što je podatak značajan za proučavanje geneze tog trga. Vanjska su vrata, kao i zid koji je ogradio jugoistočno predgrade (*burgus*) ucertana na karti *Tuto el contado di Zara et Sebenicho* M. Pagana, tiskanoj oko 1530. godine u Veneciji. Grad je dakako – sukladno mjerilu karte – prikazan shematski, no južnije (jugoistočno) od linije srednjovjekovnog bedema vidljiv je još jedan potez zida koji okomito od obale vodi prema brežuljcima. U sredini tog zida s kruništem je kula do čijih vrata, Vanjskih vrata južnog šibenskog predgrada, vode tri stilizirano prikazana puta.⁸⁷ Njihovo hrvatsko ime – »(...) *la porta del Borgo detta Vagnska* (...)« – zabilježio je I. Lucius.⁸⁸

Zaključci: Urbane prilike u Šibeniku prema Gradskom statutu

Izgradnja na užem prostoru povijesne jezgre grada Šibenika, nakon nekoliko susljednih stupnjeva širenja podgrada, već u 13. stoljeću doseže granice učvršćene fortifikacijskim pojasom iz prve polovice 14. stoljeća. Podizanjem gradskog bedema definitivno je utvrđen opseg srednjovjekovnog grada; pojam grada (*Civitas*) se tijekom cijelog komunalnog razdoblja neće više širiti. Unatoč bujanju predgrada u vremenima rata protiv Turaka, osnovno obilježje urbanističke politike srednjovjekovnih gradskih vlasti ostat će nastojanje da se zakonskim propisima potiče *urbanizacija* ponajprije na prostoru unutar zidina. Pojmom urbanizacija ovdje podrazumijevamo stvaranje doličnijih uvjeta za život u gradu, odnosno približavanje standardima funkcioniranja gradskog prostora ostvarenim u susjednim centrima (Zadar, Trogir, Split), urbani kontinuitet kojih seže do vremena antike. Proces, o kojem svjedoče urbanističke odredbe gradskog statuta, ponajprije one zapisivane tijekom više od jednog i pol stoljeća u Knjigu reformacija, možda je stoga bolje nazvati *komunalizacija*.

Propisi Statuta, temeljnog pravnog dokumenta komune, pokazuju težnju da se u svim segmentima javnog života stvore preduvjeti za uključivanje Šibenika u sustav jadranskih komunalnih društava. Ta težnja s vremenom je sve očitija i kad je posrijedi prostorni okvir gradskog života. Prostor grada prestaje biti tek puki fizički okvir, postajući sve više političkim prostorom. Upravo je politička komponenta zaključaka gradskih vlasti kojima se normiraju, odnosno sankcioniraju događanja u gradskim prostorima i presudna za njihovo bilježenje u Statutu. Vrhovništva (feudalno, kraljevsko, mletačko), koja će utjecati na razvoj komune tijekom 13. i 14. stoljeća, teže k umanjivanju autonomnosti njezina zakonodavnog tijela – Velikog vijeća – u gotovo svim segmentima upravljanja gradom osim u sferi »komunalne politike«, u kojoj su interesi zajednice građana i vrhovne vlasti bili gotovo identični.

Nakon definitivnog uvođenja mletačkog vrhovništva 1412. godine, međutim, sve je manje odluka koje gradsko vijeće (makar prividno) donosi samostalno. Moguće je, štoviše, ustvrditi da se negdašnja komunalna autonomija – budući da se bitna pitanja rješavaju drugdje – uglavnom svodi na donošenje propisa, provedba kojih je neprijeporno u interesu općeg blagbitka zajednice. Odlučujuća uloga koju je pritom imao gradski knez razabire se već i u formulacijama tekstova pojedinih reformacija. Knez, naime, dobiva sve veće ovlasti i sve češće se javlja kao predlagatelj novih propisa.⁸⁹ Uz to, za svaku prostornu odluku koja je imala ili eventualno mogla zadobiti politički značaj, bez obzira na činjenicu da su posrijedi često posve beznačajni predmeti, gradski je knez tražio odobrenje vrhovne vlasti.

Srednjovjekovni Šibenik, uz Zadar površinom najveći grad mletačke Dalmacije, nije s obzirom na kvalitetu izgradnje i životne uvjete unutar zidina pružao homogenu sliku. To pokazuju i urbanistički propisi Statuta. Bilo da je riječ o izgradnji ili popravku zgrada, bilo o javnom redu i čistoći, oni se odnose uglavnom na reprezentativne, tj. središnje gradske prostore. Činjenicu nepostojanja djelotvorne regulative na cijelom području okruženom zidinama treba stoga tumačiti nižom prosječnom razinom sistematiziranosti, odnosno kvalitete

građevinskog fonda; kako zgrada (drvene, mješoviti materijal, kamene), tako komunikacija (nepopločavanje) i infrastrukture. Na osebujna obilježja šibenske urbane svakodnevice u srednjem vijeku ukazuju i usporedbe šibenskih zakona s odredbama u statutima Zadra, Trogira, Splita ili Dubrovnika. Granica (ne)zakonitosti u smislu onečišćavanja javnih prostora u Šibeniku je, čini se, bila znatno niža nego u drugim dalmatinskim središtima. I za krivična djela u Šibeniku je vrijedilo načelo odmjerenosti kazne ovisno o mjestu, odnosno vremenu u kojem su počinjena (*Quoniam aequum est et conveniens, ut pena ratione loci, vel temporis augeatur*). Za zlodjela na javnim mjestima, tj. u Općinskoj palači, ili na njenim stubama, u komunalnoj loži, u crkvama Sv. Jakova, Sv. Mihovila, Sv. Frane ili Sv. Spasa ili u bilo kojoj drugoj crkvi u gradu, odnosno gdje god je knez bio prisutan kazna se udvostručavala.⁹⁰

Načelo da se odredbama statuta, pa tako i urbanističkim propisima, ne ukidaju postojeća prava pripadnika zajednice bez sumnje je otežavalo njihovo donošenje i primjenu. Stoga je rušilačko djelovanje požara, koji su često do temelja razarali cijele skupine građevina ili dijelove grada, najčešći (ako ne i jedini) povod da se odredbama o izgradnji iskaže racionalan pristup rješavanju nagomilanih urbanističkih problema. Za razliku od ratnih opasnosti ili zaraznih bolesti – problema očito isuviše složenih da bi se s njima u okvirima svojih zakonodavnih ovlasti uhvatila ukoštac šibenska komunalna uprava – opasnost od požara bila je jedna od rijetkih u svezi s kojom je bilo moguće djelovati i preventivno. S temom borbe protiv požara, nepogode koja prijete fizičkim uništenjem životnog okvira, u građevinskim se propisima Šibenskog statuta uglavnom isprepliče tema sprečavanja unutarnjih prijepora (*discordiae* ili *differentiae*) koji su među građanima izbijali zbog povreda posjedničkih prava, prerastajući često i u krupnije sukobe, utemeljene na dubljim uzrocima (rivalitetima, ambicijama pojedinaca i sl.). Svojom zastupljenošću među građevinskim odredbama na trećem je mjestu, s vremenom sve više aktualno pitanje gradskog dekora, karakteristično za stupanj svijesti o pripadnosti gradu dostignut tijekom 14. i 15. stoljeća. Napori za poljepšavanjem grada u tekstovima Statuta su, zanimljivo li pojedine odredbe o čistoći, usmjereni na postizanje reprezentativnijeg izgleda isključivo središnjih gradskih prostora. Gotovo da i ne treba posebno napominjati da nije riječ o strukturnim poboljšanjima, već ponajprije o poljepšavanju *slike grada* koja se shvaća kao jedan od gradskih atributa.

Pretvorbi drvenoga u kameni grad Veliko vijeće nastojalo je pridonijeti i propisima o građevinskim materijalima. Treba, međutim, naglasiti da dugotrajno postojanje (odnosno – u nekim dijelovima grada – i prevladavanje) drvenih kuća u Šibeniku nije uzrokovano samo siromaštvom, tj. nedostatnom akumulacijom novca za gradnju, već i karakterom posjedovnih odnosa. Na građevinskim česticama koje su iznajmljivane (na određeno vrijeme; obično šest godina) najmoprimci su, koliko nam je poznato, gradili isključivo drvene kuće, obvezavši se da će ih po isteku vremena najma srušiti i ukloniti svu građu.⁹¹ Po svemu sudeći i u Šibeniku je vrijedila postavka običajnog prava, zabilježena u Dubrovačkom statutu, da drvene građevine nemaju stalan karakter (*Antiqua consuetudo est, quod nullum laborerium lignaminis habeat possessionem vel terminum stabilem*).⁹²

U Šibenskom statutu moguće je razlikovati nekoliko kategorija vlasništva nad nekretninama: javno (općinsko), privatno

(tj. nejavno) i crkveno vlasništvo. Postupnom afirmacijom pojma javnoga gradskog prostora (ulica, trgova i građevinskih zemljišta) očito je nastojanje da se ondje iskorijeni nekontrolirana privatna izgradnja, i to ne samo zabranama uzurpacije i onečišćavanja već i većim kaznama predviđenim za nepovlasnu izgradnju na zajedničkim prostorima. Svi stariji propisi te vrste odnose se isključivo na grad u užem smislu (*Civitas*), dok se kasnije – polovicom 15. stoljeća – počinje načelno govoriti o predgrađu (*burgus*).⁹³ Pojam javne gradske prometnice nije u Statutu posebno određen. Javni putovi (izvan grada), kao i (javne) ulice u gradu označavaju se jedinstvenim nazivom *via publica*. Gradske se ulice (među koje, dakako, treba ubrojiti one najvažnije – *stratae principales*) ponegdje nazivaju i *viae Communis Sibenici*. Razliku između pojmova *via publica* i *via (con)vicinalis* najlakše je opisati prevodeći ih kao *glavne*, odnosno *sporedne* ulice. No tu su zapravo posrijedi kategorije vlasništva nad prostorom, tj. javne i nejavne (privatne) ulice. Izraz *viae (con)vicinales* odnosi se prema tome na slijepe ulice, odnosno prilaze u unutarnjost blokova, a *viae publicae* na sve ostale gradske komunikacije.⁹⁴

Propisi kojima se uređuju pitanja prometa nekretninama u gradu (odredbe o prvokupu, zabrane kupnje za strance, pravila o nasljeđivanju) s vremenom se, kao i broj dokumenata o sporovima, sve više umnažaju. Premda je, na prvi pogled, u favoriziranju postojećih vlasnika, tj. rodbine ili susjeda, pri kupoprodaji nekretnina u gradu moguće vidjeti trajanje zasađa običajnog prava vezanih uz stariji (podrijetlom ladanjski) model stanovanja u višeobiteljskim zajednicama, zanimljivo je da odredbe tog tipa u dalmatinske statute dolaze iz mletačkog prava.⁹⁵ Razlozi su, dakako, praktične prirode; na taj je način bilo moguće izbjeći velik broj sporova.⁹⁶ Za svaku kupoprodaju, ili općenitije prelazak nekretnina u ruke drugog vlasnika, u Statutu su određena vrlo stroga pravila. Nizom propisa nastojalo se predvidjeti i spriječiti sve vrste protuzakonitih radnji; lažne ili nepovlasne prodaje (darovanjima ili zamjenama), odnosno izigravanje propisa o zabrani kupnje ili pravu prvokupa.⁹⁷ Ti su propisi ujedno, u stanovitom smislu, i pokazatelj stupnja unutarnje pravne sigurnosti koji su uživali stanovnici grada. Poglavlja Statuta posvećena imovini u vlasništvu crkvenih ustanova (*loca ecclesiastica*) pokazuju da komunalna vlast, određujući načela raspolaganja nekretninama u vlasništvu crkve i zabranjujući uvećavanje crkvenih posjeda, postupno uzima sve veće prerogative. I u Šibeniku se stoga odnosom zajednice građana prema crkvenoj imovini očituje jedna od bitnih razlika između grada pretkomunalnog i komunalnog razdoblja.

Ujedinjavanju građevinskih čestica, tj. funkcionalnom povezivanju objekata na više susjednih čestica, koje je u urbanističkoj strukturi Šibenika moguće razabrati još u vremenu gotike pogodovale su, uz spomenuta pravila o prvokupu, i neke odredbe iz oblasti nasljednog prava. Prema Statutu, naime, pravo nasljeđivanja očevih kuća imaju isključivo muški potomci, dok majčine kuće (ako su sinovi namireni iz očevih dobara) mogu naslijediti i kćeri, *salvo si masculi domos patris voluerint communicare cum domibus matris*, tj. osim ako muškarci žele udružiti očeve kuće s majčinima.⁹⁸ Rezultat takve prakse je postupno nastajanje većih stambenih objekata

razvedenog tlocrta koje nazivamo patricijskim kućama ili palačama. O razmjerno proširenom običaju zajedničkog stanovanja braće (*confraternitates*) nalazimo tragove i u odredbama iz oblasti nasljednog prava. U šibenskim notarskim spisima su, k tome, sačuvane i brojne isprave o ugovornim zajednicama (*societates*), odnosno stanovanju *in una domo, ad unam mansionem, ad unum panem, victum, vestitum et calceamentum*.⁹⁹ U Statutu, međutim, ne nalazimo detaljnijih podataka o strukturi i tipu stambenih zajednica u gradu.

U Statutu nema spomena ni o starijim funkcionalnim (crkvenim ili svjetovnim) podjelama gradskog prostora (župe, četvrti). Kao što je poznato, prostor unutar zidina (*civitas*) bio je u srednjem vijeku organiziran kao jedinstvena župa, a ako je neka ranija podjela u tom smislu i postojala, njezini su se tragovi izgubili u vremenu koje prethodi prvoj redakciji Statuta. Od tema koje su uobičajene u drugim komunalnim statutima, u Šibenskom statutu izostaju i detaljniji propisi o gradnji, odnosno održavanju fortifikacija, kao i o čuvanju gradskih zidina i ključeva. Statut također ne donosi podatke kojima bismo mogli proširiti spoznaje o planskom karakteru izgradnje u nekim gradskim zonama.¹⁰⁰

Ponavljanje istih ili neznatno promijenjenih odluka u Statutu, odnosno podaci (iz drugih izvora) koji u pojedinim slučajevima svjedoče o zanemarivanju ili izigravanju zakona, odnosno upravo suprotnoj praksi u urbanoj svakodnevnici, pokazuju da su urbanistički propisi u Šibeniku počesto postojali samo na papiru. Tako se na primjer, unatoč statutarnoj odredbi kojom je 1459. propisana širina trgovačkih klupa i zabranjeno ometanje uličnog prometa, početkom 16. stoljeća objavljuje proklamacija *Contra occupantes publicas vias rebus mercantilibus*.¹⁰¹ Slično je i s odlukom o zabrani držanja svinja u gradu iz 1382. godine. Od vrhovne se mletačke vlasti, zbog postojećih okolnosti (*per cason di tempi presenti*), 1475. godine traži (i biva odobren) opoziv tog statutarnog propisa.¹⁰² Opasnost od Turaka izazvala je naime, kao i u brojnim navratima u idućim stoljećima, povlačenje stanovništva (s pokretnom imovinom) s prostora kotara u grad i njegovu neposrednu okolicu. Teško dosegnuta razina reda i poštivanja propisa u kriznim bi se vremenima (kojima povijest Šibenika obiluje) uvijek iznova prva našla na kušnji. Spomenimo samo opsade 1319, 1378, 1412, 1499. godine; velike požare 1378, 1381, 1408, 1458; epidemije 1348, 1397, 1448–89, 1456–57. godine, itd. Ti su događaji ujedno i glavni uzročnici razmjerno čestih, drastičnih promjena ukupne demografske slike grada. Manjak stanovništva u gradu nadoknađivan je useljavanjem stanovništva iz predgrađa koja su, pak, redovito popunjavana stanovništvom zaleđa. Konstataciju gradskog kneza o posljedicama kuge i gladi 1348. godine – »(...) ipsa civitas remansit gentibus totaliter desolata, et (...) inimici cotidie currant ad portas«¹⁰³ – doista je, govoreći o šibenskom srednjovjekovlju, moguće ponoviti još mnogo puta. Urbanistička je povijest Šibenika stoga i u onom svom dijelu koji čine pokušaji ostvarivanja kvalitetnijih uvjeta za život u gradu, povijest dugotrajnih, mukotrpno ostvarivanih napredovanja nakon kojih bi najčešće – pod prisilom okolnosti – uslijedila neumitna vraćanja na ranije razine.

Bilješke

1 Šibenski je statut tiskom objavljen 1608. godine u Veneciji. U pripremi članka korišten je reprint tog izdanja koje je pripremio i preveo **Z. Herkov** (*Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*), objavljen u Šibeniku 1982. u izdanju Muzeja grada. O vremenu nastanka Statuta usp.: U. **Inchiostri**, *Gli statuti de Sebenico e le loro varie compilazioni dall'origine al 1608*, Il nuovo cronista di Sebenico, a. II (1894) 48-53, kao i raspravu **Z. Herkova** u nav. dj., str. 354-358.

Na brojnim korisnim savjetima tijekom nastajanja ovog teksta zahvaljujem kolegici mr. Jagodi Marković, kao i Sanji Štok, dipl. ing. arh. koja je oblikovala priložene arhitektonske nacрте.

2 Valja napomenuti da se podjelom podataka *a posteriori* na pojedine problemske skupine ne želi implicirati sustavnost njihovog rješavanja u Statutu.

3 Na temelju osnovne strukture, tj. razmjesta grada, **U. Inchiostri**, *Per la storia degli statuti di Sebenico*, Archivio storico per la Dalmazia 6 (1929) 473, tvrdi da se Šibenski statut (u daljem tekstu bilježaka: **ŠS**), zajedno sa Zadarskim (s kojim ima najviše podudarnosti), Trogirskim, Splitskim i Dubrovačkim, može nazvati *statutum rimskog tipa*. Ne želeći ulaziti u raspravu o motivima takve interpretacije i genezi Šibenskog statuta, napominjemo samo da u njegovu nastajanje nije pouzdano utvrđeno sudjelovanje nekog od vrsnih pravnika sa susjednog Apeninskog poluotoka, kao što se to npr. zbilo u nastajanje Splitskog statuta. Zadarski statut (**ZS**) citiran je prema tiskanom izdanju iz 1564. g.; Trogirski statut (**TS**) prema izdanju **I. Strohala** (iz 1915. g.), reprintiranom u: *Statut grada Trogira*, Split, 1988. g.; Splitski statut (**SS**) prema izdanju **J. Hanela** (MHJSM II, Zagreb, 1878. g.) reprintiranom u: *Statut grada Splita*, 1987.² Dubrovački statut (**DS**) prema izdanju **V. Bogišića** i **C. Jirečeka** (MHJSM IX, Zagreb, 1904). Pri navođenju arapskim brojem označeno je poglavlje, a rimskim odgovarajuća knjiga statuta.

4 **ŠS** III/39, f. 37r.

5 Statut je tek jedan od dijelova korpusa komunalnog prava srednjovjekovnog grada.

6 To su proglasi koje je gradski knez donosio nastupajući na svoju dužnost. Za Šibenik je sačuvan samo jedan primjerak proklamacija s početka 16. stoljeća u Sabirnom centru Šibenik Povijesnog arhiva Zadar (Miscellanea). Prema: **J. Kolanović**, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995, str. 27, 46.

7 Ova konstatacija odnosi se isključivo na odluke o urbanističkim pitanjima koje je moguće interpretirati u dijakronijskom slijedu. Poredbeno istraživanje urbanističkih propisa u statutima dalmatinskih srednjovjekovnih gradova moguće je samo do neke mjere, i to isključivo uspoređujući propise koji se odnose na iste probleme. Izostanak nekog problema ili teme u pojedinom statutu ne znači, naime, da oni nisu bili regulirani u nekom drugom pravnom dokumentu komune.

8 Za Dubrovnik: **L. Beritić**, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, 1956; **M. Prelog**, *Dubrovački statut i izgradnja grada 1272-1972*, »Peristil« br. 14-15 (1971-72), 81-94. Rušenje šibenskog franjevačkog samostana u predgrađu 1319. i odluka o njegovom premještanju *infra muros* 1320. godine pokazuju, naprotiv, da je u Šibeniku – ako na to gledamo iz perspektive glavnih gradskih sadržaja –

D. Zelić: Gradski statut kao izvor za povijest urbanog razvoja Šibenika

posljedica zaokruživanja obrambenog sustava grada u prvoj polovici 14. stoljeća bila određena redukcija urbane površine.

9 **ŠS** VI/81 (*De aedificijs ruinosis reparandis*). Propis o obvezi popravka ruševnih zgrada javlja se i u Splitskom statutu (Statutum vetus III/92, str. 107; *De domibus ruinosis*) i u Dubrovačkom statutu (DS V/17, str. 114; *De laboreris veteribus et ruinosis*).

10 O tome Statut nažalost, osim nekih odredaba iz oblasti nasljednog prava, ne daje dovoljno podataka. Šibenski statut nastaje u vremenu rastvaranja zajednica ladanjskog tipa u gradu, no razložno je vjerovati da su se njihove tradicije ondje zadržale još razmjerno dugo. O tom procesu u Dubrovniku v. **M. Planić-Lončarić**, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Zagreb, 1980, 23.

11 **ŠS** R/33, f. 105r-v (*Quod habentes domum communem tam illae, qui habet partem superiorem, quam illae qui habet inferiorem teneantur ad expensas cohoperire*).

12 **ŠS** VI/131, f. 95r-v (*De pena occupantium vel usurpantium vias communis, vel eius terras*); **ŠS** VI/130, f. 95r (*De pena occupantium, vel usurpantium partem possessionis apud se confinantis*); usp. i **TS** III/66, str. 78.

13 **ŠS** III/48, f. 38v Tridesetgodišnje mirno posjedovanje zemlje, vinnograda ili kuće donosilo je sva vlasnička prava. U poglavlju III/56, f. 39v-40r (*De praesumptione et praescriptione muri facti super alienam terram*) određeno je također da neometano posjedovanje zida izgrađenog na tuđem zemljištu za godinu i pol daje sva vlasnička prava onome koji ga je izgradio. Na kraju poglavlja se, međutim, to pravo odlučno odriče kad je riječ o općinskom zemljištu: *In loco autem communis nullo modo tale aedificium praeiudicet ipsi communi quocumque tempore*.

14 **ŠS** R/264, f. 160v (*Quod de novo nemo audeat aedificare aut vetus aedificium destruere supra vias publicas aut vicinales sine scitu Regiminis*). Usp. **SS**, Statutum vetus III/91, str. 107 (*De novi operis nuntiatione*) i **DS** V/44, str. 124 (*De officialibus eligendis super territoris et viis*).

15 Listine I (MHSM I), 331-335.

16 **ŠS** VI/72, f. 85r (*De incendiis Domorum Ciuitatis Sibenici et eius districtus*).

17 U Šibenskom statutu jedino izostaju propisi o dimnjacima, usp. **TS** II/24, st. 62-63 (*De pena furnorum non habencium fumantem alciorum dicto domus*) i **TS** II/23, str. 62 (*De pena non custodiencium ignem de nocte*).

18 **D. Zavorović**, *Prima parte del Trattato sopra le cose di Sebenico di Dominico Zavoreo*, str. 33. Rukopis Zavorovićeve djela iz 1597. godine (*ex Difnico-Micheteo*) citiran je prema transkripciji **F. Dujmovića** (strojopis) u Arhivu HAZU. U tom su požaru koji autor naziva »general incendio« uništene i sve dotadašnje reformacije Šibenskog statuta.

19 **ŠS** R/197, f. 142r, »Cum Civitas Sibenici sit taliter situata, quod multotiens ex fortuito igne multi Cives damnum patiuntur, quod procedit tam ex continuatione ventorum, qui in ea frequentissime spirant, quam quia in ea sunt plures domus de lignis quae igni periculo valde subiecte sunt...«

20

ŠS R/168, f. 134v, Podatak o ovom požaru u svojoj kronici donosi i Pavao Pavlov, Usp. **F. Šišić**, *Ljetopis Pavla Pavlovića, patricija zadarskoga*, Vjesnik Zemaljskog arhiva VI (1904) 42. (*Die 8. mensis aprilis Sibenico fuit magnus ignis, ita quod multae domus concrematae fuerunt*). Datum koji je on zabilježio ne odgovara, međutim, ni približno danu svetkovine Presvetog Trojstva koja je te godine bila 10. lipnja. Kako je reformacija, za koju valja pretpostaviti da je donesena ubrzo nakon požara, zabilježena 21. svibnja 1408. godine, »Trojstvo« u njezinom izvornom tekstu vjerojatno je označavalo crkvu Presv. Trojstva. U tom bi kontekstu promjena smisla bila rezultat pogreške kasnijih prepisivača.

21

Za duljinu lakta treba po prilici uzeti 60 cm. U Šibeniku je, naime, prije godine 1436, kad su uvedene mletačke mjere, u upotrebi lokalna mjera, tzv. šibenski lakat (*brachium Sibenici*) duljine 0,585 m. Izraz *domus de una tabula* u ovom kontekstu najvjerojatnije treba shvatiti kao oznaku za jednokatnicu (kuću »na jedan pod«).

22

ŠS R/262, f. 160r (*Quod nemo possit fabricare de lignamine super platheam et stratas principales*). Ako netko to pokuša, pada pod kaznu, a građevina se ima srušiti.

23

n. mj. »Cum hoc sit, quod civitas Sibenici Deo concedente ab aliquo tempore citra sit ornata pluribus aedificiis muratis [et] plurium domorum noviter de muro factarum...« O građevinskoj aktivnosti u Šibeniku u prvoj polovici i sredinom 15. stoljeća: **I. Fisković**, *Utjecaji i odrazi J. Dalmatinca u Šibeniku*, Radovi IPU 3-6 (1979-82) 116-141.

24

ŠS R/197, f. 142r (*Quod nullus audeat exportare res de domo donec ignis fuerit*). Usp. DS VIII/40 (*De igne*), str. 204.

25

ff. 168v-169r. Odjeke požara 1458. godine nalazimo i u brojnim šibenskim ispravama s kraja šestog desetljeća 15. stoljeća u kojima se na širokom gradskom području (u predjelima uz crkve Sv. Duha, Sv. Krševana i Sv. Trojstva) spominju *loca combusta, domus combuste* i sl. Usp. npr. spise notara E. Banguarich (dio isprava šibenskog notarijata u Povijesnom arhivu u Zadru što ih je za Institut za povijest umjetnosti izdvojio i transkribirao **F. Dujmović**). Godine 1457. gorjela je biskupska palača, usp. **V. Miagostovich**, *Ricordi patri*, Il nuovo cronista di Sebenico I/1893, str. 23.

26

Usp. ŠS R/43 (iz 1385. g.), f. 107r., kojom je zabranjena gradnja stubišta na glavnim ulicama.

27

Usp. DS V/44 (*De officialibus eligendis super teritoriis et viis*), str. 124.

28

ŠS R/12 (iz 1381. g.), f. 100v. usp. i ŠS R/21 (iz 1383. g.), f. 102v (zabrana sječe drva za ogrjev ili gradnju kuća u cijelom distriktu). Od građevinskih materijala Statut spominje još i tupinu, porozni kamen koji se upotrebljavao za gradnju svodova i – čini se – bio jedan od važnijih izvoznih proizvoda, usp. ŠS R/70 (1394. g.) f. 113r. Tupina se vadila iz rijeke Krke u okolici Skradina.

29

ŠS R/60, f. 111r (*Quod quilibet possit facere calcarias in districtu Sibenici*). Proizvedeno vapno nije se međutim, pod izričitom prijetnjom kazne i zaplijene, ni nadalje smjelo izvoziti izvan distrikta.

30

Na prikazu Šibenika s okolicom Martina Kolunića Rote vidljiv je otok koji, za razliku od većih okolnih otoka – Prvića, Zlarina itd. – nije označen imenom, već legendom »qui si fa la calcina«. Koji je to od šibenskih otoka, nije moguće definitivno utvrditi; vjerojatno

je riječ o Kaprijama ili o Zmajanu. No to nije presudno važno, budući da je namjera priređivača karte bila ukazati na proizvodnju vapna kao na jednu od važnih gospodarskih grana.

31

Usp. ŠS R/30 iz 1385. godine, f. 104v (*Quod non teneantur animalia in Insula Tichat*). Slična je odluka donijeta iste godine (R/36, f. 106r) i za prostore rta Mandaline i Zablaca (*Quod nullus audeat pascere animalia minuta in puncta Sanctae Magdalene nec incidere frascas in Zablatie*); usp. i ponovljenu odluku iz 1398. godine, R/95, f. 118v (*Quod non incidantur frasche in Zablatie*). Vapnenice su na Tijat ipak podizane i nakon donošenja reformacije, usp. **I. Pederin**, *Šibenik (Sebenico) nel basso Medioevo fino al 1440*, Archivio storico italiano CXLIX, N. 550, Disp. IV (1990) 857.

32

Praksa unošenja urbanističkih odluka vitalnog značaja za život komune među propise statuta zabilježena je i drugdje, usp. **M. Prelog**, *Dubrovački statut* (n. dj.), passim; usp. i SS, Statutum vetus V/12, str. 197 (*De muro faciendo ad curiam Sabachi*), isto R/65, str. 282 (*De aquis conductis versus portam Rome*).

33

ŠS R/42 (1385. g.) f. 107r, »... *Quod facta dicta cisterna Communitas Sibenici persolvere debeat facienti cisternam medietatem expensionarum...*«

34

Usp. **F. Dujmović**, *Urbanistički razvoj šibenske luke*, Pomorski zbornik II (1962) 1441. Dobrić, kako se naziva dio grada uz crkvu Sv. Julijana, toponim je redovito vezan uz izvore pitke vode. Moguće je da zbog podizanja morske razine tu nastaje zasoljavanje, kao vjerojatno i kod izvora Vrulja, čija je voda upotrebljavana u tehničke svrhe (štavljenje kože). Na prikazu dijela gradske obale objavljenom uz članak **G. Novaka** *Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412-1797*, u: *Šibenik*, Spomen-zbornik o 900. obljetnici, Šibenik, 1976, t. 13, vidljivi su kanali kojima je voda ispod zidina otjecala u more.

35

Usp. **G. Novak**, n. dj., 189-191; Commissiones et Relationes Venetae IV, str. 21, 359; tt V-VIII passim. Po vodu se, osobito u bezvodnim ljetnim mjesecima, odlazilo čamcima u Vodice.

36

f. 111v-112r: »*Item captum et reformatum fuit, quod de caetero nulla persona cuiusvis status, seu conditionis existat, audeat nec praesumat facere domos, aut aliam habitationem super locis Communis Sibenici extimatis et solutis per Commune Sibenici, et si fecissent, quod ea destruere debeant, et si fecerint similiter, quod destrui debeant.*«

37

Spisi kancelarije šibenskog kneza Fantina de cha de Pesaro, ed. **J. Kolanović**, Šibenik, 1989, str. 3-4, 215-222. Spisu je priložen popis vlasnika i procijenjenih vrijednosti njihove imovine.

38

D. Zavorović, n. dj., 38, »*Si ritrova anco che di questo anno il Consiglio fece venire ad habitar dentro la Citta, tutti quelli che habitavano fuori alla marina dalla Chiesa de S. Domenico sino all' Arsenal...*«

39

ŠS R/187, f. 139r (*Quod sepulturae Sanctorum Cosmae et Damiani destruantur*).

40

Suci za polja i putove i gromače na prostorima distrikta (*Iudices camporum, viarum et maceriarum*) nisu se ni na koji način smjeli upuštati u sporove o putovima i posjedima koji se javljaju u gradu. Usp. ŠS I/51, f. 11r-v; »*Sed de quaestionibus emergentibus in civitate de viis, et possessionibus, se non debeant aliquo modo intrmittere.*«

41

ŠS I/49, f. 10v-11r (*De Officio extimatorum*); I/50, f. 11r (*De salario extimatorum, et quod non plus extiment nisi quantum est lata senten-*

tia, et in simul extiment non divisim); usp. i **P. A. de Fenzi**, *Cariche civiche*, Il nuovo cronista di Sebenico V- VI/1897-78, str. 209.

42

ŠS III/68, f. 42r-v, U Dubrovniku su taj posao obavljali dužnosnici (*boni homines*) koje je imenovao knez, usp. DS VIII/31, str. 183.

43

ŠS V/52 (*De laborerio posito in possessionibus uxoris per virum extimatis datis in dotem*); u protivnom bi slučaju kuća bivala priključena mirazu, usp. ŠS V/53, f. 74v (*De laborerio posito per virum in possessionibus uxoris datis inextimatis in dotem*). Dvije šibenske isprave o procjenama te vrste iz 1442. godine objavljene su u: *Spisi kancelarije* (n. dj.), str. 279. Budući da ih notar ne naziva *extimatores*, čini se da su procjene obavili od Općine *ad hoc* imenovani povjerenici. Zaštita dotalne imovine ako se muž odluči graditi kuću na ženinom zemljištu, na isti je način propisana i u Zadarskom statutu (III/100; III/101, f. 59v).

44

ŠS R/24, f. 103r-v; R/65 f. 112r. (*Quod Iudices Curiae maioris subrogentur loco extimatorum deficientium*). U reformaciji 175 (iz 1414. g.), f. 136r, odlučeno je da, za razliku od drugih općinskih službenika čije dužnosti traju po tri mjeseca, procjenitelje treba potvrditi svake godine o svetkovini Sv. Mihovila (...*Extimatoribus qui debeant approbari anno quolibet in festo Sancti Michaelis de mense Septembris*).

45

Usp. *Spisi kancelarije* (n. dj.), 221-222.

46

ŠS R/158 (1404. g.) f. 131v-132r; »... *quod de caetero et in futurum eligantur tres Nobiles de tribus mensibus ... qui ... debere et posse extimare iuxta eorum bonas conscientias quamlibet particulam loci seu muralie, seu domunculae apud alium confinantis in Civitate Sibenici*«.

47

ZS II/115, f. 30r; TS II/26, str. 113 (*curia teneatur eis [vicinis qui non possunt concordare inter se] dare tres bonos homines*).

48

ŠS IV/41, f. 51r (*De emptione rerum mobilium et immobilium*); IV/44, f. 51v-52r (*De venditione rerum stabilium*).

49

n. mj., »*Dummodo res vendenda si fuerit de confraternitate, divisa fuerit vel partita*.«

50

ŠS IV/62, f. 56v (*De partitoribus dandis habentibus bona communia*). U Dubrovačkom statutu to je riješeno na drugi način, usp. IV/79, str. 109 (*De divisione patrimonii inter fratres facienda*); usp. i ZS III/59, f. 51v.

51

ŠS R/240 (iz 1438. g.), f. 154 (*Quod vicini possint se presentare in venditionibus rerum stabilium*). To se pravilo nastojalo zaobići tajnim prodajama ili fiktivnim darivanjima i protudarivanjima (ŠS R/277, f. 166r-v).

52

ŠS IV/45, f. 52r (*De prohibita alienatione rerum stabilium alicui forensi*), R/10 iz 1381, f. 100r (*Quod nullus valens emere possessiones in districtu Sibenici audeat emere pro non valentibus emere*) pokazuje da se zabrana izigravala prikrivanjem pravog kupca. Nepoštivanje tih odredaba, kako tvrdi **D. Zavorović**, n. dj., 31-32, dovelo je do svada i nasilja, stoga kraljica Elizabeta 1381. godine u pismu banu Emeriku naređuje da se sve protustatutarne prodaje proglašavaju ništavnim (CD XVI, 244-245, 269-270).

53

ŠS R/162 (iz 1405. g.), f. 132v-133r (*Quod bona stabilia non possint legari per testamentum presbiteris vel clericis*).

54

ŠS R/34, f. 105v (*Quod nullus forensis seu districtualis possit emere rem stabilem in districtu Sibenici*). Usp. i TS, Reformationes I/62, str. 182/3.

55

Uz izbjegavanje sporova, obje odredbe imale su, po našem sudu, za cilj sprečavanje odljeva prihoda koji nastaju u distriktu. Posjedovanje nekretnina koje su u slučaju spora bile neka vrsta jamstva ujedno je i dokaz pravnog kredibiliteta. Prema **D. Zavoroviću**, n. dj. 33, Veliko je vijeće 1382. godine odobrilo status građanina Ivanu Subrich. Tom je prilikom određeno da će Subrich ako u gradu ili distriktu kupi nekretnine vrijedne više od 250 zlatnika, biti primljen i u Vijeće, tj. postati plemićem.

56

Potreba za svježim novcem mnoge je građane, naime, prisilila na zalaganje nekretnina za nerealno male svote i tako dovela do ruba siromaštva. Reformacijom 221 iz 1432. godine (f. 149r-v) odlučeno je da se u grad dovede jedan Židov s kapitalom od 10.000 dukata, koji će posuđivati građanima uz unaprijed određenu kamatnu stopu.

57

ŠS IV/40 (*De rebus Ecclesiae et monasteriorum non alienandis*), f. 50v-51r; R/26 iz 1384. godine (*Quod elligantur duo Procuratores cuilibet ecclesiae Sibenici pro duobus annis*), f. 104r. Usp. i R/88 iz 1397. godine (*Quod procuratores Ecclesiarum lucrentur soldos quattuor pro libra eius quod coniunxerint de bonis ecclesiarum*), f. 116v.

58

27. rujna 1405. godine zabilježene su slijedeće reformacije: R/161 (*De alienatione rerum stabilium presbiteris vel locis ecclesiasticis*) koja se poziva na reformaciju iz 1380. godine; R/162 (*Quod bona stabilia non possint legari per testamentum presbiteris vel clericis*) i R/163 (*Quod bona stabilia non possint vendi, donari, aut alio modo alienari presbiteris aut clericis*), ff. 132v-133r. Reformacijom 178 (*De conservando bona ecclesiarum*) 1414. godine propisane su dužnosti crkvenih prokuratora (vođenje registra dobara, polaganje računa na isteku službe).

59

Usp. ZS III/14, 15, f. 42r-v; III/23, f. 44v; R 131, f. 118r-v (*De alienatione religiosis*), Trogirski statut, Reformationes I/17, str. 145-47; R I/62, str. 182/3; R. II/59, 60, str. 257/8; SS St. n. cap. 14., str. 250-151 (*Quod nullus civis relinquat vel det quocumque aliqua bona immobilia ad pias causas*); DS VIII/96 (iz 1349. g.), str. 226 (*De possessionibus stabilibus non dimittendis regulis mendicantium*).

60

ŠS VI/9, f. 76v (*De pena prohicentium lapides ad domum vel in domo alicuius*). Kazna je za to djelo učinjeno danju bila 5 libara malih denara, a po noći dvostruko.

61

ŠS VI/10, f. 76v (*De pena prohicentium aquam super aliquam personam*; usp. TS II/57, str. 76 (*De pena proicentium aquam vel inmundiciam in vias*)).

62

ŠS VI/104 (*De pena mingentium, vel aliam turpitudinem facientium iuxta ecclesias*).

63

TS Reformationes I/14, str. 138 (*De non mingendo nec egerendo in locis publicis*).

64

ŠS VI/49, f. 82r (*De inventis de nocte in domo alicuius malo modo*) Tko bi se noću zatekao u tuđoj kući, neka se šiba i označi usijanijem željezom; ako to ponovi, neka izgubi desno oko; VI/50, f. 82r (*De fractura sive ruptura domus causa furti*). Ako se netko zatekne pri provaljivanju u nečiju kuću, neka izgubi desno oko; R/32 (1385).

g.), f. 105r (*Quod sit in arbitrio domini Comitis et Curiae punire illos qui iverint impetuose ad domum alicuius causa verberandi*). Usp. slične kazne u Dubrovačkom statutu VI/4, str. 127 (*De furtis*), VI/33, str. 136-137 (*De hiis qui intrant in domos aliorum et faciunt eis iniurium*).

65

ZS R/40, f. 104r (*De non proiciendo in viis facta et stratis mundandis omni Sabbato*); TS I/15, str. 12 (*Quod comes teneatur facere aptari et purgari vias et stratas*) i TS II/55, str. 75 (*De aptacione viarum civitatis*); SS V/1-4 (str. 194-195) i R/15, str. 265 (*De stratis purgandis*). Za Dubrovnik usp. Uredbu o gradskoj čistoći iz 1436. godine (Cons. maius, 5, ff 59v-61v).

66

ŠS R/237, f. 153r-v (*Quod immunditiae non proiciantur in vias publicas*).

67

U ispravi iz 1442. godine, *Spisi kancelarije*, (n. dj.), 284, nalaže se svima koji stanuju kraj kuće Ivana Mledniča da u vrijeme kiše ne bacaju nečist posred puta, kako se ta nečist ne bi s vodom skupljala ispred Ivanove kuće.

68

ŠS R/17, f. 101v (*Quod nullus teneat porcam in Civitate Sibenici*). Usp. SS, Statutum vetus, IV/68, str. 168 i R/7, str. 262; ZS R/38 i 39, f. 104r.

69

Usp. ŠS II/24, f. 18v, »... Quando Dominus Comes, vel Curia a logia recedet...«; IV/49, f. 53r (O dražbama) »... quando est magis plena hominibus logia...«; IV/52, f. 54v, »...quod omnes venditiones, seu deliberationes quae fiunt ad incantum, sive rerum mobilium, sive stabilium debeant fieri publice et aperte in logia seu plathea Communis Sibenici«; itd. passim.

70

ŠS IV/23, f. 47v (*Quod debitor ponatur in carcerem, vel detineatur in logia ...*); R/138 (iz 1402. g.), f. 127r-v (*»... quod ipse [debitor] debeat stare in logia dicti communis non exeundo de dicta logia per octo dies continuos dum solverit totum dictum debitum.«*). Usp. i R/139, f. 127v i R/265, f. 161r-v.

71

ŠS R/110 (iz 1402. g.), f. 122r »... quilibet Capitaneus noctis debeat venire ad suam custodiam statim pulsato tertio sono campanae, et custodire et facere custodire suam guardiam per totam noctem non descendendo de logia, vel de monte usque ad Ave Mariam Sancti Iacobi de mane...«

72

ŠS R/291 (iz 1552. g.), f. 172r-v »... cadaune venditioni et alienationi de qualunque sorte et natura, che se farano de beni stabili, debbano esser publicate et stridate per uno dei piaceri per tre Dominiche continue a hora di Messa grande, nella Chiesa Catedrale di San Giacomo, et sopra il poziol della logia de Commun... «; ŠS IV/49, f. 53r-v; »... notificando in diebus Dominicis in Ecclesia Sancti Iacobi et Fratrum Minorum in solemnibus Missarum quod talis possessio incantatur.«

73

M. Zjačić, *Spisi notara Slavogosta*, Starine JAZU 44 (1956) 205, 223, 240.

74

ŠS R/53, f. 110v, »... Quod de cetero quicumque Nobilis in electionibus faciendis acceperit de capello ultra unam ballotam, quod statim cadat ad penam librarum quinque, quas statim solvere debeat antequam recedat consilium de dicto Palatio.«; R/259, f. 159 r, »... convocato et congregato more solito generali Consilio Nobilium Civium Civitatis Sibenici. In sala Superiori Palatii Communitatis Sibenici.«

75

O sastancima Velikog vijeća u Palači i nakon 1542. godine, usp. ŠS R/292 (iz 1561. g.), f. 172r-v, »Congregato et convocato generali Consilio Nobilium Sibenici in sala superiori Palatii...«; R/293 (iz 1563. g.) »... generali Consilio Sibenici in sala superiori Palatii Clarissimi Regiminis...«.

76

Usp. ŠS VI/129, f. 95r (...i molo sub Palatio...).

77

ŠS R/158, f. 131v-132r »... et iurauerint omnes [extimatores] in Palatio Communis eorum officium.«; R/30, f. 5v, »... plazarii ... quolibet die debeant venire ad Palatium Communis et ad Logiam ante tertiam et post tertiam«; R/46, f. 8v-9r; »... bacharij ... debeant se praesentare omni die coram Domino Comite et curia tam ante tertiam, quam post tertiam, tam ad Palatium, quam ad Logiam Communis Sibenici...«.

78

ŠS R/44 (iz 1386. g.), f. 107v (*Quod qui fregerit carceres solvat libras quinquaginta pro pena*).

79

ŠS R/262, f. 160r.

80

ŠS VI/33, f. 76r; R/26, f. 104r; R/258, f. 158v-159r.

81

ŠS R/187 (iz 1416. g.), f. 139r.

82

f. 116r-v.

83

ŠS R/86, f. 116r-v. Ako se žito ne bi moglo prodati u tijeku dva dana, svima je (osim strancima) bilo dopušteno da ga kupe na Gradskom trgu i izvezu izvan distrikta.

84

Nekoliko isprava u kojima se ugovara isporuka vina in litore maris sub muro civitatis Sibenici donio je M. Zjačić, *Spisi notara Slavogosta* (n. dj.), 210, 228. O zabrani uvoza vina R/5 (iz 1380. g.), f. 99r. Godine 1396. (R/84, f. 116r) dodatno je određeno da se tovari vina ne smiju prevoziti dalje od luke Sv. Nikole (*ultra portum Sancti Nicolai*) i ako netko hoće strano vino prevesti u Skradin, to smije učiniti tek s privolom šibenskih vlasti. U tekstu tog poglavlja na jednom se mjestu spominje i *porticus Sancti Nicolai*, no to se također odnosi na luku uz samostan Sv. Nikole (na samom ulazu u Šibenski zaljev).

85

ŠS VI/129, f. 95r (*De pena vendentium pisces alibi quam in molo sub Palatio et bicharia*). Vođenje mesnice i ribarnice Općina je povjeravala zakupnicima; usp. R/9 (iz 1381. g.) u kojoj se donose kaznene mjere za plemića koji bi u mesnici kao zakupnik ili vlasnik klupe prodavao meso suprotno odredbama Statuta. Usp. i ŠS R/85 (iz 1396. g.), f. 116r, u kojoj se spominje *emptor becarie et piscarie*.

86

f. 110v.

87

Sličnim zidom je na prikazu ograđen i poluotok Sv. Mandaline.

88

Memorie Istoriche di Tragurio ora detto Traù, In Venetia, MDCLXXIV, str. 165.

89

Usp. ŠS R/262 (iz 1446. g.), f. 160r (o zabrani izgradnje drvenih pročelja na trgu i glavnim ulicama): »Ibit pars pro parte Spectabilis Dominis Comitis et Capitanei Sibenici et eius Curiae...«.

90
ŠS VI/33, f. 80r (*Quod pro maleficiis commissis in palatio Communis, vel in logia, aut in platheis, aut in Ecclesiis in duplo pena solvantur*). Dvostruka je kazna određena i za nedjela počinjena tijekom noći, usp. ŠS VI/34, f. 76r (*De maleficijs commissis tempore noctis*) kao i VI/9, f. 76v. Noć je Statutom, VI/35, f. 76r (*Quomodo intelligatur tempus noctis*), određena kao vrijeme između trećeg večernjeg i prvog jutarnjeg zvona Male braće.

91
Usp. **M. Zjačić**, *Spisi notara Slavogosta* (n. dj.), 243.

92
DS V/11 (*De laboreris lignaminum*). Slično se određuje i u SS, Statutum vetus VI/25, str. 217 (*Quod domus lignaminis non preiudicat domui lapidum*). U prilog pretpostavci da u Šibeniku u pravilu na tuđem zemljištu nisu građene kamene kuće, može se navesti činjenica da u Statutu nema odredaba o stvarnim pravima vlasnika (*superficiarii*) kuća na tuđim građevinskim česticama.

93
ŠS R/237 (iz 1446. g.), f. 153r, »(...) *quod nulla persona... audeat vel praesumat proicere ulla immunditias in viis ullis per Civitatem Sibenici et burgum de die, vel de nocte, vel aliquo modo facere immunditias, vel putredines in viis publicis vel convicinalibus (...)*«.

94
O ulicama – prilazima u unutarnjost blokova na primjeru Dubrovnika v. **M. Planić-Lončarić**, *Planirana izgradnja* (n. dj.), 12-13, 17-23, kao i **M. Planić-Lončarić**, *Zajednički prostori stambenih zona srednjovjekovnog Dubrovnika*, Radovi IPU 12-13 (1988-89), 65-75.

95
Usp. **A. Cvitanić**, *Uvod u trogirsko statutarno pravo*, u: *Statut grada Trogira*, Split, 1988, str. XLV; U Trogiru je pravo prvokupa za rodbinu uvedeno tek 1425. godine.

96
O sporovima v. *Spisi kancelarije*, (n. dj.), str. 242. (br. 150), str. 278. (br. 186), str. 309. (br. 244).

97
Usp. ŠS R/10 (iz 1381. g.), f. 100r (o zabrani kupnje u ime kupca kojem je to Statutom zabranjeno); R/49 (iz 1386. g.), f. 108v (o darovanju nekretnina i o rođacima koji se mogu javiti i otkupiti darovanu nekretninu); R/251 (iz 1454. g.), f. 156 r-v (o lažnim ugovorima u kojima je kupoprodaja prikazana kao zamjena nekretnina); R/277 (iz 1454. g.), f. 166r-v (o lažnim darovanjima, tj. o obvezni traženja privilegije kneza za bilo kakvo darovanje); R/279 (iz 1454. g.), f. 167r-v (o istome).

98
ŠS V/22, f. 67r-v, u tom slučaju bi imovina (kuće) bila združena i svi bi nasljednici (muški i ženski) imali pravo na jednake dijelove. Usp. odredbu III/139, f. 67v, u Zadarskom statutu.

99
Primjere takvih ugovora donosi **I. Pederin**, n. dj., 822-824, 833.

100
Usp. **B. Tadić, J. Marković, K. Horvat-Levaj**, *Analiza sjeveroistočnog dijela povijesne jezgre Šibenika*, Radovi IPU 11 (1988), 5-29.

101
J. Kolanović, *Šibenik...* (n. dj.), 27.

102
V. Miagostovich, *Per una cronaca Sebenicese*, Rivista dalmatica V, I (1909) 35. »Sextum: Che li Porci per cason di Tempi presenti se posi tegnir dentro della terra como sempre fin a mo sono sta tenudi.

Respondeatur quod fiat ut petitur.«

103
Listine III, 79.

Summary

Danko Zelić

»*Volumen statutorum civitatis Sibenici*« as the Source for the Study of Medieval Urban Development of Šibenik

Volumen statutorum civitatis Sibenici (the printed version of which appeared in 1608) has been created between the 13th and mid-16th century, i. e. during the time when the architectural and urban physiognomy of the medieval town of Šibenik were taking their final shape. This paper deals with the chapters of the medieval Municipal law of Šibenik which are, in the broadest sense of the word, connected with its urban development. Most of them however are not peculiar to Šibenik, but do appear among the regulations of other Dalmatian and Italian centres. Although it is not possible to determine the chronological sequence of the relevant chapters in the first six books (revised in 1308), the fact that the chapters of the *Liber reformationum* bear dates is of the utmost importance, because the way in which the municipal magistrates dealt with crises which occurred after the great fires or diseases, could therefore be analysed. Along with the regulations dedicated to the construction or repairs of the houses, which as a rule followed the ravaging caused by fires, and the ones regarding the public order and hygiene, the author also points out to other kinds of data which are useful for the study of urban development. Those are mainly the rules concerning the real estate (buying and selling, hiring, inheriting). The introduction of new regulations in most cases followed the important, often catastrophic historic events such as fires, sieges and diseases. The Venetian-Turkish wars which mark the whole late medieval period had very serious impact on the development of Šibenik, the most important Venetian stronghold on the eastern Adriatic coast. As a consequence the population structure in the town underwent dramatic mutations which are reflected in its architecture and in urban regulations as well.

Although the medieval *Statuta* of other principal Dalmatian towns (Zadar, Trogir and Split) can be dated to the same time, they do not contain as much data on urban development of those centres because their cityscapes were prevailingly determined in earlier, i. e. classical and late antiquity times. The permanent process of improving the quality of buildings and urban life within the existing town-boundaries in Šibenik lasted through the whole medieval period. The repeatedly occurring regulations on the same subjects and the evidence from other written sources confirm that despite all the efforts of the municipal magistrates many rules were, as a result of the unfavourable historic circumstances, often disobeyed or neglected in everyday life.